

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM
VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi kafedrası.

“Himoyaga tavsiya etilsin”

Pedagogika psixologiya fakulteti

dekani:_____dots.B.Jo‘rayev

” ____ ” _____ 2013 yil

BARATOVA YULDUZ RIZOQULOVNA

**5140700 – Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi
ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha bakalavur darajasini olish uchun
umumiy o‘rta ta’lim maktablarida “Yozgi etyud” rangtasvir
kompozitsiyasini ishlash uslubi yoti mavzusida yozgan**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar: M.MUHAMMADIYEV

Qarshi-2013 yil

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
BITIRUV MALAKAVIY ISHIGA TOPSHIRIQ

“TASDIQLAYMAN”

Kafedra mudiri _____ T. Astanov
“ _____ ” _____ 2013 yil

Talaba _____

Ta’lim yo’nalishi: _____

Bitiruv malakaviy ishining mavzusi: _____

Bitiruv malakaviy ishi oldi amaliyoti o’tilgan
joy: _____

Bitiruv malakaviy ishi
rahbari: _____

Bitiruv malakaviy ishi
maqsadi: _____

Ish rejasi:

Bitiruv malakaviy ishi bo‘limi	Bitiruv malakaviy ishi bolimi nomi	Bajarish muddati

Bitiruv malakaviy ishini bajarish uchun zarur bo‘lgan materiallar:

a) adabiyot manbalari:

b) qonuniy-me’yoriy hujjatlar:

v) statistik va boshqa ma’lumotlar:

Tasvirlash materiallari: _____

Topshiriq berilgan kun: _____

Ishni topshirish muddati: _____

Ilmiy rahbar: _____

Kafedra mudirining bitiruv ishini himoyaga qo’yish haqidagi xulosasi:

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA PSIXOLOGIYA FAKULTETI

_____ ta'lim
_____ yo'nalishi
_____ ning malakaviy bitiruv ishi

TAQRIZ

Malakaviy ish mavzusi

Malakaviy ishning hajmi

A) yozma izoh qismi

V) grafik qismi

Malakaviy ishning dolzarbligi va berilgan topshiriqqa mosligi

_____ Malakaviy ishning yozma izoh va grafik materiallarning tarkibi va bajarilishi sifati

_____ Malakaviy ishda ilmiy manbalar, fan texnika yutuqlari va ilg'or tajriba natijalaridan foydalanganligi

_____ Malakaviy ishning ijobiy tomonlari

Malakaviy ish bahosi (maksimal baho 100)

Malakaviy ish rahbari:

_____ (familiyasi, ismi sharifi)

“ _____ ” _____ 2013 yil

**QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA PSIXOLOGIYA FAKULTETI**

_____ ta'lim
_____ yo'nalishi
_____ ning malakaviy bitiruv ishi

TAQRIZ

Malakaviy ish mavzusi

Malakaviy ish mavzusining dolzarbligi va topshiriqqa mosligi

Malakaviy ishning yozma izoh grafik materiallarning tarkibi va bajarilish sifati

Malakaviy ishda ilmiy manbalar, fan-texnika yutuqlari va ilg'or tajriba natijalaridan foydalanganligi

Malakaviy ishning ijobiy tomonlari va kamchiliklari

Malakaviy bitiruv ishining bahosi (maksimal 100-ball) va xulosa

Taqrizchi:

(imzo)

mansabi, ish joyi, F.I.SH.

“ _____ ” _____ 2013 yil.

MUNDARIJA

KIRISH.....	6
 I.BOB. “Manzara” janrida kompozitsiya ishlashning tasviriy san’atda tutgan o‘rni.....	11
1.1.“Manzara” janrida kompozitsiya ishlash qonun-qoidolari va uning tasviriy san’atdagi ahamiyati.....	11
1.2. Mashhur manzarachi rassomlar ijodida shakl va rang kompozitsiyasi.....	16
1.3. Tasviriy san’at darsida “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlashning o‘ziga xos xususiyatlari.....	21
 II.BOB. Maktab tasviriy san’at darslarida “Yozgi etyud” mavzusini o‘qitish texnologiyasi	35
2.1. “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlash mashg‘ulotlarida yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash.....	35
2.2. “Yozgi etyud” mavzusini o‘qitishda “keys stadi” va “aqliy hujum” metodlaridan foydalanib o‘qitish uslubiyotini ishlab chiqish.....	42
2.3. “Yozgi etyud” mavzusida ragtasvir kompozitsiyasini ishlash.....	51
Xulosa.....	52
Foydalanilgan adabiyotlar.....	53
Illyustratsiyalar ro‘yhati.....	54

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Ijtimoiy ong shakllaridan biri - san'at-tabiat va jamiyatda bo'lgan, bo'layotgan va bo'ladigan voqea-hodisalarni badiiy tasvirlarda ifodadanishidir. Tasviriy san'at o'zida moddiy olamning umumiy holatini va rivojlanishini aks ettirib, odamlarga uni bildiririshda muhim vosita bo'ladi va ularni siyosiy, ahloqiy va badiiy jihatdan tarbiyalashning qudratli omili bo'lib xizmat qiladi. San'at voqelikning o'zida ifodalash uslubi va xarakteri, mazmuniga ko'ra tasviriy san'at, me'morchilik, adabiyot, musiqa, sirk, teatr, kino, radio-televideniya kabi turlarga bo'linadi.

Tasviriy san'atda manzara janrida san'at asari yaratishning eng ijobiy va muhim xususiyati shundaki, u fandan farqli o'laroq voqea va hodisalarni tushunchalarda emas, balki sezgi va his bilan idrok qilinadigan shakllarda, tipik-badiiy obrazlarda ifodalaydi.

O'zbekiston tasviriy san'atining tarixi, qadriyatleri, ilm-fan, madaniyat durdonalarini, har tomonlama ilmiy va ijodiy o'rganish va tahlil etish g'oyat muhimdir. "Bugun bizning oldimizga shunday tarixiy imkoniyat paydo bo'ldiki, - degan edi prezidentimiz I.A.Karimov, - biz bosib o'tgan yo'limizni tanqidiy baholab, ilmiy davlatchiligimiz negizlarini aniqlab, buyuk madaniyatimiz tomirlariga, qadimiy merosimiz tomirlariga qaytib, o'tmishdagi boy an'analarni yangi jamiyat qurilishiga tatbiq etmoqimiz kerak."¹ Shu maqsadda Respublikamiz hukumatining qator hujjatlari Vatanimizning har tomonlama jahon andozalari asosida rivojlantirishga qaratilmoqda. Jumladan, yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda madaniyatimiz, umuminsoniy qadriyatlarimiz, milliy san'atimiz namunalaridan, ota-bobolarimiz tomonidan yaratilgan va butun jahonga mashhur bo'lgan ajoyib san'at namunalaridan keng foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda. San'at, xususan tasviriy san'at istiqlol davrida

¹ "Xalq ta'limi" jurnali 1992 yil, 10-12 son 1-bet.

mafko‘raviy - g‘oyaviy, ma‘naviy olamning tarkibiy qismi sifatida u millat hayotidagi siyosiy va ijtimoiy – iqtisodiy o‘zgarishlarga plakat kabi tashviqot - targ‘ibot vositalariga o‘xshab tezkorlik bilan javob bera oladigan ijodiy targ‘ibotlaridan kelib chiqqan holda davom etmoqda.

Ko‘p asrlik tarixga ega O‘zbekiston tasviriy san‘atida manzara janrida yaratilgan san‘at asarlari murakkab va serqirra badiiy obrazli tizimdir.

Boshqa tasviriy san‘at turlari kabi manzara janri ham doimiy rivojlanishda. Ushbu janrning psixologik xususiyatlari haqida ilmiy tadqiqotlar olib borilib, tasviriy san‘at tarixini kundan-kunga yangi ma‘lumotlar bilan boyitmoqda.

Yuqoridagi fikrlarni muxtasarlab quyidagilarni ta’kidlash joiz.

Milliy istiqlol tufayli O‘zbekiston xalqi o‘zini milliy ma‘naviy-madaniy yangilanishida o‘ziga xos yo‘lni tanladi va bu jarayon yurtboshimiz I.A.Karimov rahnomoligida bosqichma-bosqich davom etmoqda. Shunday ezgu maqsadlarni amalga oshirish mamlakatimizda demokratik tamoyillarga asoslangan jamiyatni barpo etish, yurt taraqqiyotini ta’minlash, yoshlar qalbiga va ongiga milliy istiqlol mafko‘rasini shakllantirishni taqozo etmoqda.

Shunday ekan, har bir jamiyatning ijodkor qatlami o‘zining o‘rinbosarlari bo‘lgan yosh avlodning kelajagi uchun qayg‘urishi va g‘amxo‘rlik qilishi zarurdir.

Ajdodlarimiz yaratgan buyuk san‘at asarlari, madaniy-ma’rifiy boyliklar xalqimiz, ayniqsa yosh avlod uchun katta tarbiya maktabi bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Shu nuqtai- nazardan ushbu bitiruv malakaviy ishida tasviriy san‘at asarlarida “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlashni keng miqyosda o‘rganib, ta’lim jarayonlarining yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan o‘quv mashg‘ulotlarida o‘quvchi – o‘quvchilarni ushbu janrda asar yaratish orqali tabiatni, ekologiyani, shuningdek, atrof-olamimizni o‘rab turgan

jamiki tabiat unsurlarini asrab-avaylash bilan birga ulardan bahra olish san'atiga ega bo'lishni taklif qilinadi.

Tanlangan mavzuning dolzarbiligi shundaki, manzara janrida yaratilgan asarlar Mustaqillik yillariga kelib, san'at darajasida yuqori mavqega erishib borayotganligiga qaramasdan bugunga qadar ushbu san'at turi va unda ijod qiluvchi usta rassomlar ijodi ilmiy jihatdan o'quv mashg'ulotlarida ilg'or texnologik yondashuvlar asosida o'rganilmagan. Ushbu san'at turi borasida dars jarayonida yangicha pedagogik yondashuvlar asosida nazariy ma'lumot beruvchi manbalar yo'qligi rassomchilikning ilmiy-ijodiy, nazariy va amaliy ahamiyati sust darajadaliigidan dalolat beradi. Shu bilan bir qatorda ushbu sohani keng qamrovda namoyon etuvchi ilmiy manbalarni ommaga joriy etish masalalarini taqozo etadi.

Mavzuning dolzarbligi yana shunda ko'rinadiki, o'zbek xalqining qadimdan shakllangan rassomchilik san'ati o'zining xilma-xil turlari bilan birbiridan alohida ajralib turadi.

Ushbu bitiruv malakaviy ishim mavzusini tasviriy san'at darslarida "Yozgi etyud" mavzusida kompozitsiya ishlash deb nomladim. Ushbu mavzuni hozirgi zamon o'quvchilariga to'la javob bera oladigan darajada tashkil etiladigan, pedagogik texnologiyalarga yondashgan holda keng yoritib berish, mavzuni o'quvchilarga pedagogik jarayon doirasida ochib berish ayni malakaviy bitiruv ishining dolzarb masalasidir.

Yuqorida zikr etilgan fikrlardan shuni ta'kidlash mumkinki, buyuk davlatning bugungi istiqbolini madaniyat va ma'naviyat haqida guvohlik beruvchi san'at muassasalarisiz tasavvur etish qiyin. Binobarin, Prezidentimiz I.A.Karimovning «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida» kitobida to'g'ri ta'kidlaganlaridek: «Biron- bir jamiyat ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib o'z istiqbolini tasavvur eta

olmaydi».² Demak, san'at muassasalari – ma'naviyat va madaniyat manbai ekan, ulardan xalqimizning ma'naviyatini, madaniyati va san'atini ko'tarishda ta'lim jarayonlaridan samarali foydalanish bugunning dolzarb vazifasidir.

Mavzuning o'rganilganligi. Ko'p yillik pedagoglik faoliyati mobaynida qalamtasvir va kompozitsiyadan mukammal o'quv tizimi shakllandi. Kompozitsiya hayot hodisalarini obrazli aks ettiruvchi vosita bo'lib o'quvchilardan ma'lum formatda, oddiydan murakkab eskizlar bajarishga o'tish prinsiplarini qo'ydi. Keyinchalik kompozitsiyani nazariyasi, amaliyoti va ularni o'kitish metodikasini asosiy prinsiplarini ishlab chiqishda V. Favorskiy, A. Deyneka, K.Yuon, E.Kibrik, A.Alpatov, G.Nisskiy, F. Reshetnikov, D. Shmarinov kabi ulug' rus rassomlari o'z hissalarini qo'shdilar.

Bularning ichida K.Yuon, A. Deyneka, E. Kibrik, M. Alpatovlarning qoldirilgan ijodiy va ilmiy nazariyasi tadqiqotlarini alohida ta'kidlab o'tish o'rinli.

Kompozitsiya nazariy asoslarni rivojlantirishda salmoqli hissa qo'shgan rassomlardan yana biri Konstantin Yuondir.

Mavzuning maqsad va vazifalari. Mavzuning maqsad va vazifalari yuqorida keltirilgan rassomchilikning ijodiy jarayonidagi davriy bosqichlarni o'rganib, bugungi kunga qadar rivojlanish jarayonini tadqiq etishini oldimizga maqsad qilib qo'ydik.

Tasviriy san'at o'zining funktsional vazifasidan kelib chiqqan holda, birinchi bo'lib jamiyatdagi o'zgarishlarga nisbatan o'z munosabatini bildiradi. Tasviriy san'at va madaniyatning buyuk asarlari va tog' manzarasida ishlangan kompozitsiyaga bag'ishlangan qator tasviriy san'at asarlari muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, milliy g'oya va mafko'raning shakllanish jarayonida tabiatga mehr uyg'otuvchi san'at sohasiga aylandi.

² I.Karimov «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavsizlikka taxdid, barqarorlik sharlari va taraqqiyot kafolatlari». T. «O'zbekiston», 1997.

Mavzuni yoritishda asos qilib olingan tog‘ manzarasi kompozitsiyasini ishlash keng qamrovda batafsil o‘rganilishi va ilmiy adabiyotlarga yanada ko‘proq kirgizilishi kabi masalalar ilm-fan oldidagi qator vazifalardan biridir.

Bitiruv malakaviy ishining vazifasi:

-“Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiya misolida manzara janrida kompozitsiya ishlashni pedagogik zaruriyat sifatida o‘rganish;

-“Yozgi etyud ” mavzusida kompozitsiya ishlashda buyuk rassomlar ijodiy merosidan foydalanishga erishish;

-“Yozgi etyud ” mavzusida ishlangan kompozitsiya orqali o‘zbek millatiga xos milliy urf-odat va an‘analarning tutgan o‘rnini va ahamiyatini ko‘rsatish;

-“Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiyani dars jarayonlarida o‘rgatishda yangi pedagogik texnologiyaning samarali usullari va vositalaridan foydalanish.

Mavzuning amaliy, ijodiy ahamiyati. Mavzuning ob’ekti ya’ni “Tabiat manzarasini chizish” uchun ishlangan kompozitsiyani pedagogik texnologiyalar orqali yoritish.

Mavzuning predmeti. Mavzuning predmeti “Tabiat manzarasini chizish” mavzusida ishlangan kompozitsion asarining mazmuni, tasvirlash usuli va vositalari;

“Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiya yaratishda rassom pedagogning ijodiy qobiliyatlarini yuzaga chiqarishning pedagogik-psixologik asoslarni aniqlash.

Mavzuning ob’ekti. Ushbu bitiruv malakaviy ishining ijodiy ob’ekti tabiat manzarasida ishlangan kompozitsiyadir.

Mavzuning malakaviy yangiligi. “Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiya orqali uning pedagogik muammolari birinchi marta yaxlit holda o‘rganildi. “Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiyada milliy an‘analar

va o'zbek millatiga xos ijtimoiy hayotning o'rni va ahamiyati yoritib berilgan. "Yozgi etyud" mavzusida ishlangan kompozitsiyaning mazmuni, pedagogik vositalari va uslublari ishlab chiqildi.

I.BOB. MANZARA JANRIDA KOMPOZITSIYA ISHLASHNING TASVIRIY SAN'ATDA TUTGAN O'RNI

1.1. Manzara janrida kompozitsiya ishlash qonun-qoidalarini va uning tasviriy san'atdagi ahamiyati.

Ma'lumki, san'atning turlari nihoyatda ko'p bo'lib, ular adabiyot, musiqa, kino, teatr, me'morchilik, amaliy-bezak, sirk, televidenie, tasviriy san'at hisoblanadilar. "Tasviriy" atamasi "tasvirilash" so'zidan olingan bo'lib, unda turli material, xususan, bo'yoq, tosh, gips, yog'och shuningdek, boshqa badiiy va tashlandiq materiallar yordamida har xil obrazlarni va narsalarning rasmi, haykalini ifodalash tushuniladi. Tasviriy san'at ilm-fan kabi dunyoni, hayotni, tabiatni, halqlar tarixini bilishga xizmat qiladi. Tasviriy san'atning paydo bo'lishi ibtidoiy jamoa davriga borib taqaladi. Bu vaqtda kishilar voqealarni, odam va xayvonlarni toshlarga tasvirini chizib, ularni kesib turli ko'rinish va mazmunda haykallar yasaganlar. Qadimdan kishilar san'at, tabiat xodisalarini va kishilarning o'zaro munosabatlari, faoliyatlariga, xulqiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi deb hisoblaganlar. Shu qatori tasviriy san'at asarlari kishilarga katta kuch bilan ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ham ega. Kishilar tasviriy san'at asarlarini tomosha qilish orqali ularda ifodalangan go'zallikni ko'rish orqali o'z hayotiga ana shunday go'zallikni kiritishga harakat qiladilar, asarlardagi qahramonona harakatlarni ko'rib ularga o'xshashga intiladilar. San'at asarlaridagi tabiat ne'matlaridan ruhiy ozuqa olish, hayotdan zavq olish orqali ulardan bahramand bo'ladilar, dam oladilar.

Ayniqsa, manzara janridagi asarlarda borliq, tabiatdagi ko'rinishlar haqqoniy aks ettiriladi. Manzarada faqatgina narsa va voqealar emas, balki musavvirning ichki kechinmalari ham ifodalanadi. Ayrim musavvirlar

vodiylarni, tog‘u-toshlarni tasvirlashga ishqiboz bo‘lsalar, boshqalari dengiz manzarasini tasvirlashda mohirdirlar. Manzara janrida musavvirlardan O‘.Tansiqboevning “O‘zbekistonda mart”, “Jonajon o‘lka”, “Mening qo‘shig‘im”, N.Kashinaning “Tog‘da bahor”, Z.Inog‘omovning “Arpa o‘rimi”, “Choyga”, R.Temurovning “Bibixonimda bahor”, “Ulug‘bek madrasasi” asarlari mualliflarga shuhrat keltirdi.

Rassomlar o‘z asarlarida hayotni qanday ko‘rsalar o‘shanday emas, balki undagi xarakterli ko‘rinishlarni tanlab oladilar, kerakmas ikkinchi darajali ko‘rinishlarni tushurib qoldiradilar, muhimlarini bo‘rttirib ko‘rsatadilar. Tanishish va bo‘rttirish orqali rassomlar narsa va hodisalarni kishilarning tafakkuri va hissiyotlariga samarali ta‘sir ko‘rsatishga erishadilar. Rassom borliqni shunchaki biladigan shaxs emas, balki u boy tasavvur va tafakkur qilish qobiliyatiga ega bo‘lgan kishidir. U o‘z ijodida borliqni shunchaki aks ettiribgina qolmay, balki unga asoslangan holda nimalarnidir o‘ylab topadi, tasavvur etadi va to‘qiydi. Eng muhimi san‘at asarlari o‘z mazmunida borliqni aks ettiribgina qolmasdan, u rassomning g‘oyalarini ifodalaydi, uni boyitadi, shu bilan birga bunday asarlar tomoshabinga emotsional ta‘sir ko‘rsatish kuchiga ham egadir.

Manzara janri. Tasviriy san‘atda tabiat, shahar, industrial, interyer ko‘rinishlarini tasvirlanishi manzara janrga taaluqlidir. Manzara janridagi asarlarning ayrimlari bevosita tabiat manzarasini haqiqiy ko‘rinishini tasvirlasa, boshqalari ijodiy tarzda xayolan ifodalangan bo‘ladi. Ba‘zan bu ikki hol bir asarda bo‘lishligi ham mumkin. Manzara janrini paydo bo‘lishi juda uzoqlarga borib taqaladi. Manzara tasvirlarining keng tarqalishini Qadimgi Sharq va Krit orollari misolida ko‘rish mumkin.

Masalan, eramizdan avvalgi asr Beni-Xasandagi qabr tasvirida yovvoyi mushik ovi tasvirlangan. Bu janr esa mustaqil ravishda Xitoyda 6 asrda paydo bo‘lgan. Evropa san‘atida esa O‘yg‘onish davrida ilmiy asosda ya‘ni chiziqli va xavo (rang) perespektivasi asosida shakllangan.

Manzara janrini ikki xili mavjud. Birinchisi mustaqil turi bo'lib, unda faqat manzara aks ettiriladi. Ikkinchi turida manzara biron tasvir fonida tasvirlanadi. Masalan, portretni orqa tomonida tabiat yoki shahar manzarasi tasvirlanishi mumkin.

Manzara janrida samarali ijod qilgan rassomlardan I.Levitan, I.Shishkin, O'.Tansiqboev, I.K.Ayvazovskiy, N.Karaxan kabilarni ko'rsatish mumkin.

O'Tansiqboyev "Jonalon o'lka".

Manzara janrining ko'rinishlaridan biri bu interyer hisoblanadi. U binolarning ichki qism ko'rinishlarini ifodalaydi. Bu janr qadimgi Misr, Xitoy rassomchiligida uchraydi. Ular o'z ishlarida aql bovar qilmaydigan darajada aniqlik bilan perspektiva qonunlari asosida interyerni tasvirlay olganlar.

Bu janrda ijod qilgan Jotto, A.Verrokko, Leonardo do Vinchi, Rembrantlar shuxrat qozonganlar.

Manzara janrining ikkinchi bir ko'rinishi bu marina janridir. Unda asosan dengiz ko'rinishlari va undagi hodisalar tasvirlanadi. Marina janrini shakllanishida I.Ayvazovskiyning xizmatlari katta bo'lgan. U o'zining umrini

faqat dengiz ko‘rinishlarini tasvirlashga bag‘ishladi. Uning “To‘qqizinchi val”, “Chesmen jangi”, “Qora dengiz”, “To‘lqinlar orasida” kabi asarlari jahon tasviriy san’atida munosib o‘rinni egalladi.

Manzara janri ko‘proq rangtasvirda, qisman grafika va haykaltaroshlikda qo‘llaniladi. Haykaltaroshlikda manzara asosan uning relyef turida ishlatiladi. Haykaltaroshlikda manzara ko‘rinishlari asosiy emas, to‘ldiruvchi, qo‘shimcha ahamiyat kasb etadi.

Kompozitsiya so‘zi lotinchadan kompositio - yani predmetlarini bo‘laklarini solishtirib, ma’lum tartibda yaxlit joylashtirish, g‘oyaga muvofiq ijod qilish, bayon qilish, kompozitsiya tuzish demakdir.

Kompozitsiya, san’atning hamma turlarini negizida mavjud: adabiyot, teatr-kino, musiqa, tasviriy va amaliy san’at, arxitektura va hokazo.

Kompozitsiya o‘quv predmet sifatida, qalamtasvir, rangtasvirdan keyin paydo bo‘ldi va hozirda kompozitsiya kursi oliy ta’lim kasb-hunarlari o‘quv rejalariga kiritilgan.

Pedagogika universitetlarining badiiy-grafika fakultetlarida kompozitsiya fani o‘quvchilarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga kompozitsiya qonun, qoidalarini, xaqiqatni to‘g‘ri shaklda ifodalash usullarini o‘rgatadi.

Tasviriy san’atda kompozitsiya qalamtasvir, soya-yorug‘, rang, xavo va chiziq perspektivasi kabi tasviriy vositalar bilan yaratiladi.

Kompozitsiya kursi o‘quvchilarni mustaqil ijodiy va pedagogik faoliyatida obrazli fikr yurgazishida katta ahamiyatga egadir.

Qalamtasvir va rang tasvirda rassom bevosita kompozitsiya asoslariga murojaat qiladi, uning qonun-qoidalarini bilmay turib kompozitsiya, qalam tasvir, rang tasvir mohiyatini tushunib etmaydi.

Ushbu bitiruv malakaviy ishida “Tog‘ manzarisida kompozitsiya ishlash”ning mohiyati, uning tasviriy san’atda rivojlanish tarixi, badiiy ijodning asosiy qonun qoidalari, vositalari va ularni o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida

tasviriy san'at darslarida o'qitish metodlari haqida tavsiyalar tushunchalar beradi. Shuning uchun rassom - o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashda kompozitsiya fanining eng murakkab va muhim fan sifatida o'rganish tavsiya etiladi.

Kompozitsiya qonun - qoidalarini chuqur bilish, qobiliyatli ijodkor ongiga sayqal beradi. Etuk rassomlarning ijodiy tajribasiga va kompozitsiyani o'qitish uslubiyatiga asoslanib Badiiy Akademiya tomonidan 1960-64 yillari nashr etilgan 8 jildli «Shkola izobrazitelnogo iskustva» nomli metodik qo'llanma tasviriy san'at manbaini boyitdi.

San'at asarlarini taxlil qilganimizda, kompozitsiya qoida va usullari o'z mohiyatini asta – sekin yo'qotib, yangi kompozitsiya qoidalari paydo bo'la boshladi. Badiiy asar yaratishda rassomlar tabiiy va ongli ravishda kompozitsiya qonunlariga rioya qilishadi. Har bir ijtimoiy – jamiyat san'at oldida yangi zamonaviy vazifalarni ko'ndalang qo'yadi.

Hozirgi vaqtda biz kompozitsiyani nazariy asoslarini ikki guruhga ajratib o'rganamiz.

1. Kompozitsiya qonunlari.
2. Kompozitsiya qoida va usullari.

Kompozitsiya usul (yo'llari). Kompozitsiyani asosiy usullaridan biri ritmni ifodalash, kompozitsiya mavzusi markazini aniqlash, simmetrik yoki assimetrik holati, massani ikkinchi plandagi kenglikdagi asosiy qurilmasini joylashtirish.

Ritm hayotda va san'atda mavjudligi rassom uchun yaxshi belgi, vositadir u bir elementni oraliqda galma –gal qaytarilishidir. Asar g'oyasini kompozitsiya tuzilishini idrok etishda ritm estetik obrazli tasavvur rolini o'ynaydi va kontrast rang, ton qonunlariga suyanadi.

Tasviriy san'atda kompozitsiyani rivojlantirish tarixi bilan tanishib, imkoniyat darajasida mavjud bitiruv malakaviy ishiga tegishli ma'lumotlarni

tartibli ravishda o'rganib, kompozitsiya nazariyasi xaqida bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ldik.

1.2. Mashhur manzarachi rassomlar ijodida shakl va rang kompozitsiyasi

Har qanday ijodkor o'tmishdagi rangtasvir san'ati ustalarini merosini va tajribalarini o'rganish bilan birga, tomoshabinga chuqur ta'sir etuvchi tasvir, kompozitsiya qonun uslubiyatini ham o'rganadi.

Amaliyotda kompozitsiyaning zarur unsurlari mavjud. Yaxlitlik qonuni, o'xshatish, kontrast qonun vositalarini mazmuni va g'oyaga bo'ysinish kompozitsiyani asosiy qonunlari deb hisoblanadi.

Bu qonunning belgilari E. Kibrikning kitobida to'la va chuqur analiz qilib berilgan kompozitsiyada birinchi yaxlitlik belgisi qonuniga rioya qilinganligi sababli, san'at asari bo'linmas bir butun bo'lib ko'rinadi.

Kompozitsiya yaxlitligida kompozitsiya elementlari shakl, xajm, «palatno», oraliq harakter nusxa, imo – ishora bilan ifodalanadi. Misol tariqasida I.Repinning «Krestno'y xod v Kurskoy gubernii» kartinasi bir qarashda yaxlit «pyatno» shaklida ko'rinadi.

Kompozitsiyadagi omma – xaloyiq tasviri diogonal joylashgan bo'lib, kartinani to'rt burchagini bog'lab turadi. Nihoyatda ko'p sonli haloyiq jamoa tasvirlangan bo'lsada, har bir kishi harakteri, nusxasi salbiy, ijobiy obrazlar, sinfiy qarama - qarshiliklar, xullasi rus jamiyati o'z ifodasini topgan.

Xaqiqat qonuni – asosan uchta belgi bilan ifodalanadi. Birinchi belgi bu badiiy asarda sodir bo'layotgan voqeani vaziyatning o'ziga xosligi. A. Savrasovning «Qora qag'alar uchib keldilar», I. Levitaning «Oltin kuz», A. Kuindjining «Qayinzorda», A.Ro'lovning «Havo rang kenglikda» manzaralarida mazmun, nafosat, bilan birga rus tabiatini o'ziga xos obrazi tasvirlangan. Tipizatsiya qonunining ikkinchi belgisi – bu sodir bo'layotgan voqea mavzuini, harakat holatini vaqtini tasvirlaydi.

Yu. Pimenev «Yangi Moskva», «Ertangi ko‘chalarda to‘y» asarida ko‘z oldimizda o‘zgarayotgan harakatdagi zamonaviy shahar hayotini ko‘rsatgan. To‘y marosimini yo‘nalishida kelajak hayotga shaxdam qadam tashlayotgan xalqlarning holatidir. Tipizatsiya qonuning uchinchi belgisi bu – yangilikdir.

Realistik san’at xaqiqatni to‘g‘ri ifoda etib qolmay, rassom his tuyg‘ularini, estetik go‘zallikni, tasavvurni jozibali tarannum etadi.

Badiiy obrazdagi estetik sifatlar, kompozitsiya echimidagi yangiliklar rassom tomonidan kashf etiladi.

Estetik kashfiyotlarni Mikelanjelo, Titsian, Rembrantning o‘lmas asarlarida, A. Deyneka, A. Plastov, K.Yuon Asarlarida kompozitsiya tuzilishini badiiy vositalaridan mavzuda yangilik tushunchasini ko‘ramiz. «Novizna» - yangilik oqimini biz A. Kuindjining «Qayinzorlar», V.Polenovning «Moskvadagi hovli», manzarasida ko‘ramiz.

Qadimiy xitoy san’atida rassomlar tabiatni aks ettiruvchi asarlar yaratganlar.

Evropada manzara tarixi XVI – XVII asrlarda taraqqiy etdi.

Gollandiya manzarachi rassomlari tabiatni o‘xshatib haqqoniy tasvirlashda katta muvaffaqiyatlarga erishdilar.

Rossiyada manzara janrining rivojlanishi XVIII asrga to‘g‘ri keladi. Moskva, Peterburg arxitektura yodgorliklari F.E. Alekseev tomonidan mahorat bilan tasvirlangan.

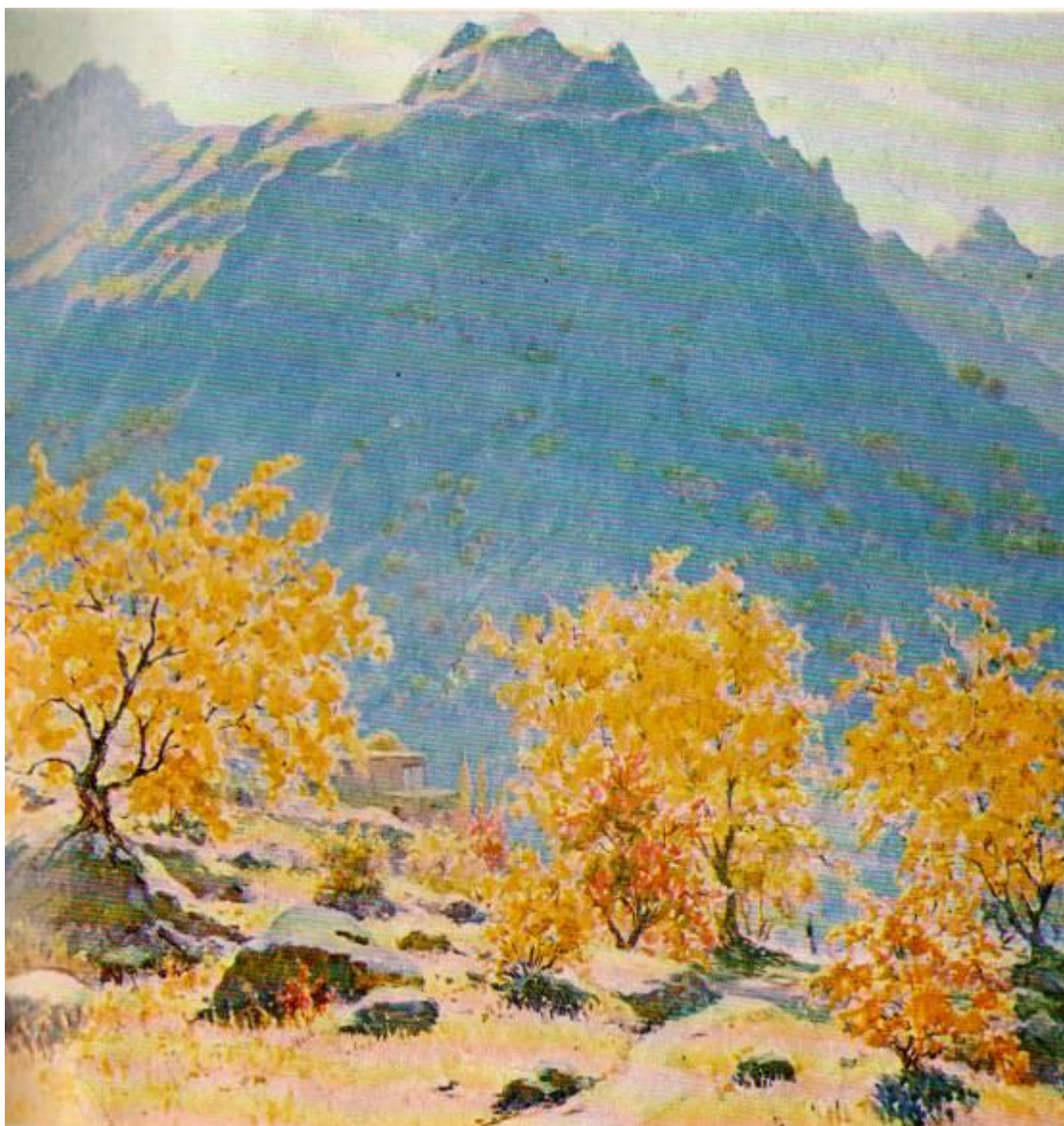
Manzara san’ati tashqi dunyoning go‘zalligini aks ettirish bilan insonga ijobiy ta’sir etuvchi kuchga ega. Shuning uchun rassom tabiat olamini eng nozik, tipik holatlarini, rang garmoniyalarini anglab, tabiatga nisbatan bo‘lgan estetik munosabatini bildiradi.

Manzara asarida inson shaxsi, aql zakovatini, ichki tuyg‘ularini tasvir orqali qo‘shiq qilib kuylaydi va tabiat obrazini yaratadi. Misol tariqasida I.Levitanning «Vladimrka», «Abadiy sokunlik uzra», I.Shishkinning , «O‘rmon yiroqliklari», V.Meshkovning «Ural haqida o‘ylar» asarlarini keltirish mumkin.

Tasviriy san’atdagi manzara janriga oid asarlari insonda tabiatga va go‘zallik fazilatlarini shakllantiradi. Rassomlar tarixiy va maishiy mavzudagi asarlarda bevosita manzaraga ham murojat qiladilar etyud, eskizlar yozadilar. Bu holda manzara kartinada qo‘shimcha fon vazifasini o‘taydi.

V. Vasnetsovning «Alyonushka» asari bunga misol bo‘la oladi. Tabiiy go‘zaligini, zamonasiga xos yangilik o‘zgarishlarni K. Yuon, G. Nisskiy kabi rassomlar ham o‘z asarlarida tasvirlab namoish etdilar.

50-70 yillarda O‘zbekistonda manzara janrida ijod etgan rassomlar U. Tansiqboev «Issiq ko‘l», «Ona o‘lka», ”Qayroqqum suv ombori”, N. Qoraxon «Nanay yo‘li», ”Sijjakda bahor”, R. Temurov Samarqand arxitektura manzaralari turkimini yaratdilar.

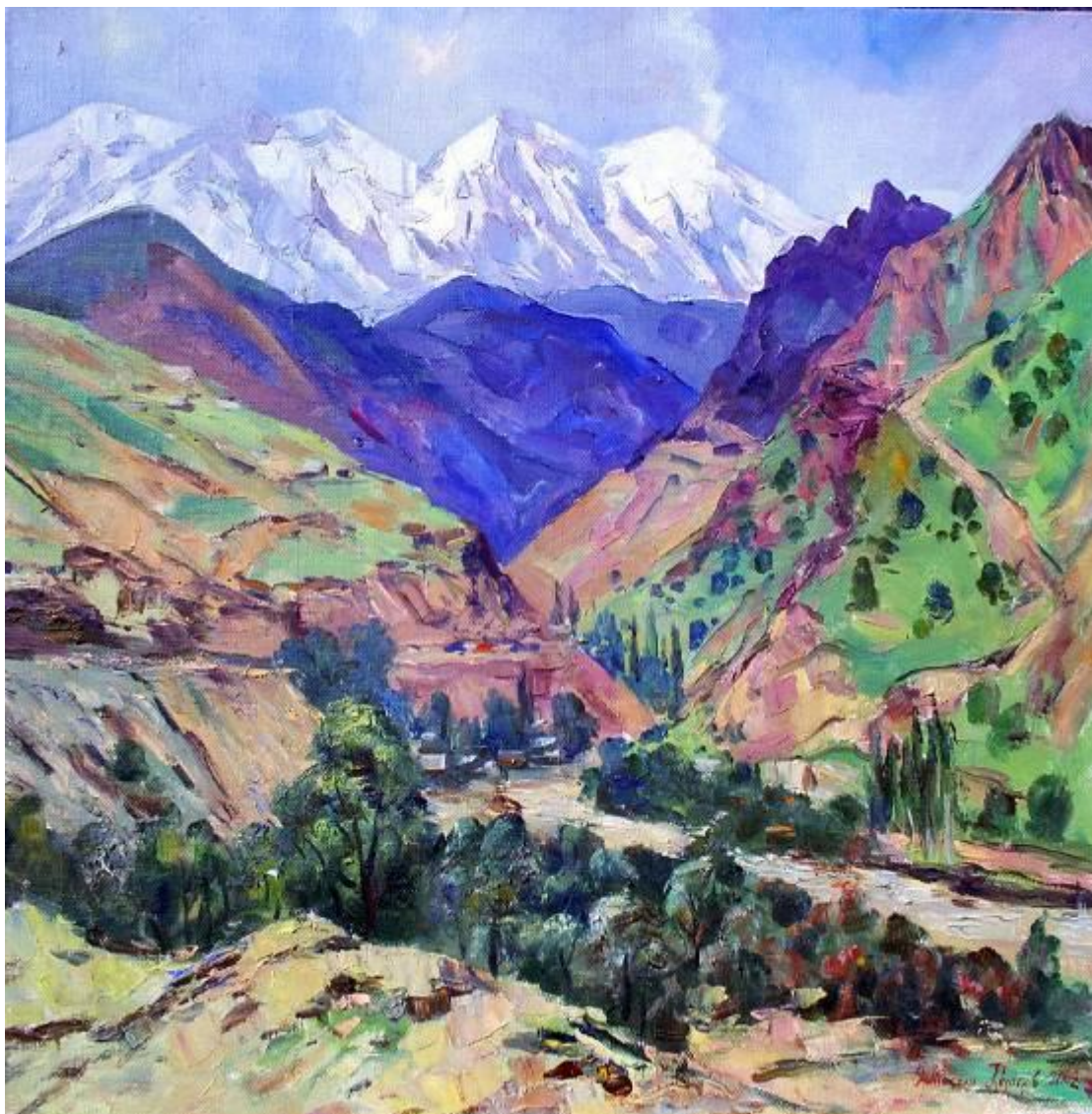

O.Tansiqboyev "Qayroqqum suv ombori"

70-80 yillarda G'.Abdurahmonov, F.Toxirov. R.Choriev, K.Bogaduxov, M.Esin, Pudovkin kabi rassomlar manzara janrida samarali ijod qildilar. Hozirgi vaqtda ko'plab izlanuvchi iqtidorli rassomlar, A. Nuritdinov, O.Qozoqov, Z. Islomshikov, A. Mo'minov, A. Mirsoatov kabilar mustaqil O'zbekiston go'zal tabiatini madx etuvchi maftunkor manzaralarni yaratib kelmoqdalar.

Manzaraning bir necha turlari mavjud:

Shahar (Arxitektura), qishloq (tog') manzara, sanoat (zavod, fabrika, inshoot qurilish), tarixiy, romantik, lirik, panorama (ko'rinishida) manzaralari shular jumlasidandir.

O.Qozoqov “Tog‘ manzarasi”.

Bularni har biri negizida ifodalovchi mazmun, g‘oya yotadi. Shahar manzarasida shahar hayoti bilan bog‘liq, arxitektura, transport vositalari, odamlar, oromgoh bog‘lar hamda er osti o‘tish joylari kompozitsiya tasviri uchun misol bo‘la oladi.

Qishloq manzarasi, bepayon kenglik, tog‘ manzarasi, yaylovlar, qoya tosh, o‘simliklar, vodiydagi jilvakor suvlar tasviri kompozitsiya negizini tashkil etadi. Sanoat manzarasi katta zavod hovlisi, suv ombori, ko‘prik, metro qo‘rilishi, texnika qurilish vositalari bilan bog‘langan.

Lirik manzarada tabiatni «Erta tong», «Bahor» kabi mavzudagi tabiatni nozik, sokin goʻzalligini, uning uygʻonish holatini ettiruvchi, insonga olam – olam quvonch baxsh etuvchi asarni koʻz oldimizga keltiramiz. Manzaraning kompozitsiya vositalari (belgilari): joyni tanlash, koʻrish nuqtasi, koʻrish chizigʻi, fazoviy masofa, format, perspektiva, ritm, kolorit, yorugʻ, refleks, kompozitsiya markazi shular jumlasidandir.

Bu janrda kompozitsiya yaratish uchun, qalamtasvir rangtasvir soxalarida mukammal bilimga ega boʻlish kerak. Naturadan dastlabki chizilgan chizgʻi rangli etyudlar manzara kompozitsiyasini tuzishda asosiy mavzu boʻlishi mumkin. Qishloq manzarasini kompozitsiyasini tasvirlamoqchi boʻlsak avval tabiatda quyoshli, bulutli kunlar,, peshin, oqshom holatini harakterli joylarini sinchiklab kuzatish kerak.

Formatni aniqlab, ufq chizigʻi, koʻrish nuqtasini belgilab olish kerak. Soʻngra havo va erni tekislikda nisbatlarni belgilab, oldingi, keyingi, orqa planni va predmetlar masshtabini topish darkor. Kompozitsiyani bir necha variantlarini sangina, koʻmirda bajarish tavsiya etiladi.

Mukammal bajarilgan xomaki eskiz variantni rang koloritini aniqlash lozim.

Sifatli bajarilgan eskiz asosida qishloq manzarasi kompozitsiyani yakuniy nusxasini amalda bajarish kerak. Uni bajarish shartlari qogʻoz, karton, xolst, akvarel, guash, moyboʻyoq orqali amalga oshiriladi.

Boʻlajak rassom uchun hayotni kuzatish, mavzu yuzasidan kundalik qalamchizgi va etyudlarni bajarish mashqlarni qilishga kirishsa maqsadga muvofiq ish boʻladi.

Manzara janridagi asarlar inson uchun maʼnaviy oziqa beradi, uni ruhlantirvdi, hayotga shodlik va quvonch bagʻishlaydi.

Kompozitsiya - bu muallifning ijodiy, badiiy irodasi, maxsuli hisoblanadi.

Shunday ekan tasviriy san'atning barcha janrlarida kompozitsiya yaratish yuksak darajada bilim, ko'nikma, malaka hamda qobiliyat, salohiyatni talab etadi.

Shu bois bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilari oliy o'quv yurtida ta'lim olayotgan vaqtdanoq qamrovli faoliyatga o'zlarini tayyorlab borishlari lozim.

1.3. Tasviriy san'at darsida “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlashning o'ziga xos xususiyatlari

Tasviriy san'at darslarida “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlashning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini o'rganish tasviriy san'at nazariyasidagi yangi yunashlash deb qarash mumkin. U tasviriy san'at olamida yaratilgan san'at asarlarini «Badiiy his qilish psixologiyasi» bilan uyg'un holda o'rganiladi. Tabiat manzarasini chizish mavzusidagi san'at asarlarini juda ko'plab rassomlar ijodida kuzatish mumkin.

Ma'lumki, badiiy asarlar go'zallik qonuniyatlari asosida yaratiladi. Tashkil etuvchi qismlardan – ritm, simmetriya, proporsiya (shakl) va boshqalar maxsus bo'limga ajratilib, izohlab chiqilgan. Mazkur bitiruv malakaviy ishi uchun “Yozgi etyud”da ishlangan kompozitsiya tasviriy san'atning manzara janrida ishlangan bo'lib, ushbu asar har bir inson ruhiyatini tabiatga yaqinlashtiradi.

Aytish lozimki, ushbu asarda olimlar tomonidan har qanday san'at asarini his qilishda zarur bo'ladigan go'zallikning doimiy elementlari ishlab chiqilgan. Ular odatda, san'at nazariyasida ifoda, badiiy va kompozitsion vositalar, xususan, kompozitsiya, nur va soya, kontrast, simmetriya, nisbat, plastiklilik, ritm, tonallik, dinamika, hajmlilik, arxitektonika, uyg'unlik deb yuritiladi.

Badiiy ijodiyotning ko‘p asrlik tajribasi kompozitsiyaning bir qator qonuniyatlari ishlab chiqishga sharoit yaratib berdi. Ularga amal qilgan holda estetik botartiblikka oson erishilmokda. “Tabiat manzarasini chizish” mavzusida ishlangan kompozitsiyadagi tabiatdagi yaxlitlik, simmetriya va ritm qoidalari o‘ziga xos bo‘lgan qonuniyatlar hisoblanadi. Xuddi shu xususiyatlariboshqa boshqa san’at asarlaridan alohida ajratib turadi. Yaxlitlik asarning uyg‘unligi, tugallanganligi va konstruktiv aniqligini namoyon qiladi.

X. «Etyud». Akvarel.

XI. «Bahor». Guash.

Manzara janrida yaratilgan har qanday san'at asarlarini his qilish jarayonini kompozitsiya tushunchasiz tasavvur qilib bulmaydi.

“Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiyaning o‘ziga xos psixologik xususiyatlaridan biri – unda tasvirlangan tabiat unsurlarini, borliqni butun psixik jarayonlar orqali his qilish bilan zavq olishdir. Kompozitsiyaning asosiy xususiyatlari– mantikiylik, shakl aniqligi hamda qismlar mutanosibligidadir. Ushbu so‘z lotincha «composito» suzidan olingan bo‘lib mutanosiblik, birlashuv, bog‘liklik degan ma’noni anglatadi.

XIX. Etyud. «Eski shahar». Akvarel.

XX. H. Abdusalomxo'jayev. «Yoz».

“Tabiat manzarasini chizish” mavzusida ishlangan kompozitsiyada barcha kompozitsion, badiiy va ifodaviy vositalar mavjuddir. Ushbu san’at asariga oid psixologik xususiyatlarni bilmasdan, uning mazmunini, mohiyatini badiiy his qilish xususiyati haqida muhokama yuritish qiyindir. Rangtasvirning asosiy vositalari moy buyoqlar bo‘lib, ular yordamida ushbu manzara janridagi kompozitsion asar yaratildi. Rang “Yozgi etyud” mavzusidagi kompozitsiyasini badiiy his qilish

psixologiyasida bosh vazifani bajaradi. Rangni his qilish jismoniy va ruhiy (psixologik) xususiyatlarga bog'lik bo'lgan murakkab jarayondir.

Zamonaviy san'atshunoslik ikki sifatli darajani belgilaydi. Birinchisi – rangni sezish va uni badiiy qabul qilish. Ikkinchisi - rang hissiyoti tushunchasiga ham bog'liqdir. Rangni sezish – eng sodda psixologik jarayon bo'lib, uni badiiy his qilish psixologik tartibning bir qator qonunlariga asoslanadi. Rang hissiyoti emotsional va estetik sohalarga tegishli. Rangni qabul qilish ko'zning holati, tomoshabinning ruhiy holati, yoshi bilan belgilanadi. «Ko'z - astrologiyaning asosi hisoblanib, u kosmografiyani yaratadi, u insonlar yaratayotgan san'atni o'z maslahatlari bilan kerakli yo'lga yunaltiradi» – deb yozgan edi Leonardo da Vinchi o'zining «Rangtasvir haqidagi manbasida».

“Yozgi etyud” mavzusidagi kompozitsiyada foydalanilgan ranglardagi asosiy farq ochlik, rang tusi va to'yinganligida bo'lib, rang dog'i shu orqali xarakterlanadi. Ranglar aralashuvi kompozitsiyaning mohiyatini ochishda alohida ahamiyatga ega. Tabiatda toza rang yo'q, barcha ranglar aralashadi. Kompozitsiyada kontrast usulidan foydalanildi. Kontrast – bir-biridan keskin farq qiluvchi tasavvur va omillarning qarama – qarshi qo'yilishidir. Kontrastning mohiyati shundaki, bir-biriga keskin qarama - qarshi bo'lgan buyumlar (predmet) yoki holatlar birgalikda yangi tuyg'u va hissiyotlarni uyg'otadi. Rangtasvir san'atida kontrast universal vazifani bajaradi. Kontrastning ramziyligidan ma'lum bir dunyoqarash, mazmunni ochib berish maqsadida foydalaniladi. Kontrast shakl yasovchi elementdir, u (bezakdorlik) dekorativlilik xususiyatlarini yaratishda ishtirok etadi. U nur – soya o'yini, chiziqli perspektiva bilan birga fazoviy chuqurlikni yaratishga ko'mak beradi. Rang uyg'unligi, kolorit, nur – soya kontrastni o'z ichiga oladi. Kontrastning ikki turi bo'lib – tabiiy-ilmiy aspektlar yordamida o'rganilib, hodisalarni psixofiziologik va estetik

nuqtai - nazardan bajariladigan tabiiy-ilmiy, hamda badiiy ifodalilik vositalari tizimida kontrastning o'rnini aspektlarga bo'linadi. Kontrastning klassik misoli bo'lib – qor ustidagi soyalar hisoblanadi.

Rang hissiyoti deganda – rangni murakkab his etish jarayonini boyitish tushuniladi, bunda nafaqat rangning doimiy xususiyatlari xarakteristikasi, balki rang bilan bog'lik tasavvur, timsol, o'xshatma (assotsiatsiyalar)larning murakkab tizimi talqin etiladi. Rang uyg'unligi mutanosibligi, muvozanat, hamohanglik kabi sifatlar bilan belgilanadi. Qonuniyat uyg'unlikning bosh belgisi hisoblanadi. Ushbu qonuniyatlar tufayli tomoshabin ranglar majmuasini tartibga solingan estetik – ijobiy jamlanma sifatida qabul qiladi. Rang timsollarning ruhiy (emotsional) xarakteristikasini yaratishda qatnashadi.

Rangni his qilishda hissiyotlar turli xil bo'ladi. Umuman bu kayfiyat – xursandchilik, qayg'u, iztirob, quvnoqlik hissiyotlardan iborat. Rangni badiiy his qilishga hamrohlik qiluvchi yana bir hissiyotlar (emotsiyalar) – vazn, harorat, fakturaga bog'liq bo'ladi. Va nihoyat ushbu "Yozgi etyud" mavzusidagi kompozitsiyada rang ramziyligini oladigan bo'lsak, u orqali nafaqat estetik, balki dunyoviy mazmundagi ifodaviylikka erishish mumkin. San'atshunoslik adabiyotida yashildan to qizilgacha bo'lgan ranglar – iliq ranglar majmuasiga kiradi. Boshqalari esa, ya'ni moviydan och qizilgacha – sovuq ranglar majmuasiga kiritiladi. Yashil rang-betaraf (neytral) hisoblanadi. G'arbiy Evropaning rangni his etish psixologiyasida ishlab chiqilgan ranglar ramzini O'rta Osiyoda XX asrning oxirida paydo bo'lgan ranglar ramzi bilan taqqoslash qiziqarlidir.

Taniqli nemis shoiri Gyotening so'zlariga ko'ra, ko'z yashil rangdan lazzatlanadi. Sariq rang jozibali bo'lib, u iliq taassurotlar va xush kayfiyatlilik uyg'otadi. Ko'k rang esa soya – salqinni eslatib, tanada

sovuqlikni hosil etadi. Qizil rang jiddiylik, obro‘ bilan bir qatorda, joziba va nazokatlik haqida taassurot beradi. G‘arbiy Evropada yashovchi inson ranglarni mana shunday qabul qiladi.

O‘rta Osiyo aholisi, sufizm falsafasiga asoslanuvchi musulmonlar esa ranglar ramziyligiga o‘zgacha yondashishgan. Rang nazariya semantikasi nuqtai nazaridan qiziqarlidir. Tojik olimi A.Qurbonmamadov olib borgan tadqiqotlarga ko‘ra, agarda so‘fiy ilohiy go‘zallikka cho‘mish holatida bo‘lsa, u qora rangli kiyimda bo‘lishi kerak, agarda u ilohiy yuksaklikka cho‘mish holatida bo‘lsa oq rangli kiyimda bo‘lishi lozim. Shuningdek ular ko‘k, sariq va boshqa ranglardagi kiyimlarni ham kiyishgan. So‘fiylar nazarida rang mistik quvvatga ega bo‘lib, u e‘tiqod qiluvchilarga ham ruhan, ham jismonan ta’sir o‘tkazgan. Oq rangni ular soflik, tozalik, pokizalik, ko‘ngilochar ramzi sifatida qabul qilganlar. E‘tiqod qiluvchilar oq rangni beg‘ubor, dunyo ne‘matlaridan voz kechish ramzi deb bilganlar. Qora rang sufizmda inson ongi anglab eta olmaydigan qandaydir yashirin bir sir ramzini anglatgan. Qora rang sarosimalik va qayg‘u, insonning Payg‘ambar oldida kuchsiz ekanligini isbotlovchi rang deb bilingan. Qora rangda kiyingan insonning qalbi – boshqalar uchun sirlar kitobi sir bo‘lgan. Qora rang – zulm, yovuzlik, baxtsizlik, halokat va ayriliq rangidir. Bu ramzlar ko‘pincha Sharq nazmida (she‘riyatida) qo‘llanilgan. Ko‘k osmon rangi, ochilmas sir, xavf-xatar va ofat belgisi sifatida ta’riflangan. Ko‘k rang etik mazmun ham baxsh etgan. U kamtarlik, soddalik, va abadiylikni anglatgan, hamda mustahkamlik va irodalik ramzi sanalgan. Yashil rang – sokinlik, osoyishtalik va Xudo bilan tilsiz muloqotda bo‘lish rangidir. U ko‘rish qobiliyatini ravshanlashtirib, etik jihatdan saxiylik, tobe‘lik, Xudoga bulgan sadoqatni anglatgan.

Shunday qilib, ushbu bitiruv malakiy ishida “Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiya uchun foydalanilgan ranglar va ularning psixologiyasi bilan tanishdik.

Bundan tashqari mavzu asosida ishlangan kompozitsiyada rassom-pedagoglarning psixik protsesslari muhim ahamiyatga ega. Ularda ana shu psixik protsesslar yuksak darajada rivojlanib, taraqqiy etgan bo‘lsa, rassom yaratgan har qanday asar o‘zining ruhiy olamini ocha oladi. Quyida “Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiya misolida psixik jarayonlar bilan ijodiy jarayonlar uzviy bog‘liqliklari haqida ma’lumot berishga harakat qilindi.

Tasviriy san’at asarlarining har biri o‘zining ijtimoiy-psixologik xususiyatiga ega. Ana shu xususiyat ularning pedagogik tarbiyalovchi imkoniyatlari katta ekanligini ko‘rsatadi. Ijtimoiy psixologiyada an’ana ajdodlardan avlodlarga o‘tib keluvchi, o‘z odatlari, qoidalari, qadriyatlari va tasavvurlariga ega, tarixan shakllangan faoliyat va xulq-atvor shakl sifatida talqin qilinadi. An’analar milliy xususiyatga ega, ular millat hayotidagi o‘zgarishlar bilan birgalikda o‘zgarib, yangilana boradi. An’analar odamlarning turmush tarzi, madaniyati, ma’naviyatini tartibga solib turuvchi muhim omildir. Tasviriy san’atda manzara janrida kompozitsiya ishlash murakkab jarayon bo‘lib, butun ijodiy kuchni mujassamlashni, ishda aniq muntazamlikni talab etadi, shuningdek, doimiy kuzatishni va o‘rab turgan hayotimizni o‘rganishni hamda asarda ijtimoiy hayot tarzini targ‘ib qilishni taqozo etadi.

Buyuk san’at sohiblarining betakror asrlaridagi ilg‘or g‘oyalarda badiiy ijod olamining yashirin qirralari yoshlarimiz ongida uzoq o‘tmishdan hikoya qiluvchi ertaklar kabi qalblarda go‘zal tuyg‘ular uyg‘otadi. Tariximizda o‘chmas iz qoldirgan sahifalar yoshlarimiz ruhiyatini yanada boyitadi.

Ijodkor har bir asariga insonlar qalbida joy olishi uchun unga yurak qo‘rini to‘kadi. Vujudida oqayotgan jo‘shqinlik tanaga jon bag‘ishlaydi. Rassom san’at asarini yaratishda o‘zida katta irodani ko‘rishi lozim. Bu ishining muvofaqqiyatli chiqishiga turtki bo‘ladi.

Tabiat mavzusida ishlanadigan kompozitsiyada ijodkorning irodaviyligi – ijod kuchining samarasini belgilaydi, ijod uchun eng zaruriy psixik jarayonlardan biri ekanligin hisobga oladi. Iroda mehnat faoliyatining asosiy turi sifatida amalga oshsa-da, lekin mehnatning samarasi irodaviy xususiyatlarning namoyon bo‘lishiga bog‘liq. Irodasizlik ma’naviyatning kuchsizlanishiga olib kelishi, so‘ngra jismoniy kuch va insonda dangasalik va hatto ongsizlikka olib kelishi mumkin. Bu holda insonning biror ahamiyatli narsa yaratishi haqida gap ham bo‘lishi mumkin emas.

Iroda psixologik nuqtai-nazaridan o‘zida shaxsning ongli ravishda o‘z xarakterlarini boshqaradigan psixik jarayon bo‘lib, maqsadga erishish yo‘lidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish yo‘lidagi ko‘nikmasini egallashdagi urinishlarida namoyon bo‘ladi. Iroda maqsadga etish uchun aqliy va jismoniy kuch-quvvatini ongli ravishda boshqara olish yoki aksincha qandaydir voqeani amalga oshirmoqlikdir. U faqat insonga xosdir. Iroda oddiy va murakkab harakatlar orqali amalga oshadi. Murakkab irodaviy harakatlar avvalo, anglash va masalani qo‘yish, masalani qo‘yish va rejalashtirish, rejalashtirish va maqsadni amalga oshirishni nazarda tutadi. Iroda ma’lum xususiyatlari bilan xarakterlanadi: harakatchanlik, mustaqillik, keskirlik, qat’iyatlilik, sabr-toqatlilik va o‘z-o‘zini boshqara olish. Irodaviy xususiyatlarning namoyon bo‘lishi, irodaviy imkoniyatlarni so‘zsiz, quyidagi psixik jarayonlar – hayol, sezgi, xotira, tasavvur kabilar bilan bog‘laydi.

Shunday qilib, iroda katta kuch sifatida ijodni aktivlashtiradi, yuqori natijalarga erishishi va yana rassomning shaxs sifatida shakllanishida yuzaga chiqadi.

Asar yaratayotgan ijodkorda avvalombor ilhomlanish vujudga kelishi kerak.

Ilhomlanish – insonning mehnat jarayonidagi eng ko‘tarinki ruxiy holatidir. Rassomning ijodiy mehnatida ilhomlanish, aktiv ijod kuchlaridan biri sifatida ahamiyatli rol o‘ynaydi. Ilhomlanish – go‘yo ijodiy, ma’naviy, jismoniy jihatdan qattiq bosim berganday tuyulsa-da, lekin amaliy jihatdan rassom uchun bu vaziyat juda yengil kechgan, unda hamma narsaga oson erishilgan, ijodiy topshiriqlar juda tez echilgan bo‘ladi. Bu yengillik shu narsa bilan bog‘liq bo‘ladiki, bunda rassom katta hayotiy taassurotlar zahirasi ega bo‘ladi va katta qiziqish va quvonch bilan ishlagan edi. Bunda uning ijodiy hayoli va obrazli tafakkuri faol ishlaydi. Bularning barchasi sonning sifat darajasiga o‘tishiga – natijada, qattiq ilhom bilan ishlangan mehnat badiiy asarni dunyoga keltiradi.

Xayol – ijodda asosiy va o‘ziga xos natija ko‘rsatuvchi ijodiy kuchdir. Badiiy ijodda uning ixtiyoriy, ixtiyorsiz, yaratuvchi ijodiy xayol kabi turlarining barchasi ishtirok etadi. Bular ichida albatta ijodiy faoliyatda ijodiy xayol katta o‘rin tutadi.

Intuitsiya – sezgirlik, bu inson hayotida alohida fenomenal va murakkab faoliyat bo‘lib, inson ruhiy faoliyatida – ya’ni ijodiy mehnatda, xususan badiiy ijodda katta rol o‘ynaydi. Shu bilan birga so‘zsiz intuitsiya xotira, tafakkur va obrazli tasavvur bilan jips aloqada bo‘ladi.

Intuitsiya ob‘ektiv borliqni aks ettiruvchi sifatida bo‘lsada, uni rivojlantirish yo‘llari ham bordin. Ulardan asosiysi - organizmning biologik sifatlarini tarbiyalashdir (rassomning ko‘zi, qo‘shiqchining ovozi, musiqachining qulog‘i va barmoqlari, raqqosaning qomati) kuzatuvchilikni

o‘stirish, xotiraning hajmi va ishchanligini ko‘tarish, tafakkurni rivojlantirish (jumladan, obrazlilikni), xayol, hissiyotni tushunish, birmaromlilik, uzluksiz mehnat va yangi yechimlarni har tomonlama izlash kabilardir.

Tafakkur – ijod kuchlaridan biri bo‘lib, borliq materiallari haqida fikrlashda, tahlil qilishda, idrok, sezgi, hissiyot va esda qoldirishda asosiy rol o‘ynaydi. Xotira vositasida, ya’ni, badiiy asar yaratish maqsadida, tafakkur ishtirokida borliqni chuqur va har tomonlama bilishning oliy jarayoni hisoblanadi, predmet va voqealarning belgilari va o‘zaro biriga qonuniy bog‘langanligi bilan, umumiy va ichki xususiyatlarini ochishga yo‘naltirilgan holda namoyon bo‘ladi.

Badiiy asar inson faoliyatining boshqa sohalaridagi kabi, tafakkurning mahsuli hisoblanadi.

San’at asari faqat tasviriy materialni o‘z ichiga olibgina qolmay, balki g‘oyaviy-estetik mazmun, dunyoqarash, falsafiy tushunishni ham qamrab oladi.

Rassomning tafakkuri ijodiy xarakteri bilan ajralib turadi, u ijodiy xayol bilan birga xarakatlanadi va san’at spetsifikatsiyasi xususiyatlari bilan bog‘liq ravishda ishlaydi.

Emotsional to‘lqinlanish – ijodning kuchlardan biri sifatida rassom uchun juda zarur hisobladi. U shuning uchun zarurki, ular orqali hayotdan ancha yorqin taasurol olishnigina emas, balki rassom o‘zida bu to‘lqinlanishni o‘tkazadi.

Shunday qilib hissiyot reproduktiv ijod kuchi sifatida olamni aks ettiruvchi, ayni bir vaqtda hayotda yangilik yaratishga yordam beruvchi sifatida san’atga individual munosabat paydo qiladi va borliqning obrazini shoirona tasvirlashga harakat qiladi.

Xotira – xuddi hissiyot kabi badiiy ijodning reproduktiv kuchi hisoblanib, u o‘z navbatida o‘zida eng zaruriy psixik jarayonni – odamning o‘tgan tajribasini namoyon etadi. Jumladan, yodga olish, yodda saqlash va so‘ngra shunday narsa yaratiladiki, uni o‘tmish tajriba mazmuni bilan bog‘lamasdan xotiraning aralashuvisiz borliqni, jumladan, badiiylikni ham idrok etib bo‘lmaydi. Xotira badiiylikni aks ettirishda xizmat qiladi. Inson hayotida va har qanday faoliyatida xotirani chetlab o‘tolmay qoladi, xususan u o‘sha taassurotlar bilangina yashab yuradi. U o‘tgan, ko‘rganlarini, anglaganlarini va taasurot materiallarini tahliliga ko‘ra, tafakkurning natijalaridan foydalanishi zarur bo‘ladi. O‘tmish tajriba faqat xotira evazigagina saqlanib qolishi mumkin.

Rassomning xotirasi yetarli taassurotlar zahirasiga ega bo‘lgandagina u naturasiz ishlay oladi. Tasviriy ijod xotiraviy obrazlarsiz bemaqsad va befoydadir.

Naturadan ishlashda olingan tasavvurlari yig‘indisi va ko‘rish taassurotlari (to‘liq obrazli) asarni qamrab oluvchi qimmatli obrazlar yaratishga imkon beradi. Rassom chizishni, yozishni, yasashni va hokazolarni tasavvur va xotira asosida bajarishi, u naturadan qanday ishlasa, «o‘zidan» ham shunday ishlay olishi shart. Xotira boy bo‘lmog‘i uchun rassom uni doimo rivojlantirmog‘i, mashq etib bormog‘i zarurdir. Hech bir rassom o‘zi yaratayotgan asarini ya’ni predmetini, psixologiyasini hamda u to‘g‘risidagi ma’lumotlarni bilmay turib uni tasvirlay olmaydi.

Ushbu bitiruv malakaviy ishi “Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiyaning psixologik xususiyati ochib berilar ekan, avvalombor manzarada asosan nimalar tasvirlanganligi, ularning qay tarzda turganligi diqqatimizni tortadi.

“Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiyaning milliy va an’anaviy tarzda ifoda etilganligi nafaqat tashqi ko‘rinishidan, balki,

ichki hislari bilan ham yaqqol tasvirlanganini ko‘rishimiz mumkin. Ya’ni “Yogi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiyaga nazar tashlagan har bir inson birinchi bo‘lib undan ma’naviy ozuqa olishga intiladi. Shung bilan birga ranglar jilvasidan, tabiatning tog‘li manzarasidan to‘la bahramand bo‘lishga, ruhiy dam olishga chog‘lanadi.

II.BOB. MAKTAB TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA “YOZGI ETYUD” MAVZUSINI O‘QITISH TEXNOLOGIYASI

2.1 “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlash mashg‘ulotlarida yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash

Tasviriy san‘at o‘quv mashg‘ulotlarida “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlash o‘z oldiga:

-manzara janrida kompozitsiya ishlash bo‘yicha bilim berish;

-ijodkorlikni tarbiyalash, ijodiy qobiliyatlarini o‘stirish;

-bilish aktivligini oshirishni maqsad qilib qo‘yadi. Bu maqsadni muvaffaqiyatli amalga oshirish yo‘lida o‘quvchilar bilan o‘qituvchi rahbarligida bir qator o‘quv-tarbiyaviy ishlarni olib borish ko‘zda tutiladi.

Kompozitsiya o‘quv mashg‘ulotining vazifalari quyidagilardan iborat:

1. O‘quvchilarda keng, umuminsoniy dunyoqarash, jamiyat taraqqiyoti g‘oyasi uchun kurashishni shakllantirish.

2. O‘quvchilarda badiiy did, badiiy estetik madaniyatni tarbiyalash.

3.O‘quvchilarda: a) obrazli tafakkur; b) ijodiy fikrlash; v) ko‘rish xotirasi kabi badiiy qobiliyatlarni o‘stirish.

4.Asarlarni kompozitsion qurilishini tahlil qilish bilan birga asarni yaratilish tarixi, uni yaratish jarayoni va bosqichlarini o‘rganish.

5.San‘at asarlarini kompozitsion masalalar aspektida tahlil etish bo‘yicha bilim va malakalarni egallash, hamda undan o‘z mustaqil ijodlarida foydalanish.

6.O‘quvchilar tomonidan o‘quv mashg‘uloti sifatida kompozitsiya ishlashning nazariy asoslari o‘rgatish.

7.O‘quvchilar bilan kompozitsiyaning nazariy asoslarini san‘at asarining tarixiy rivoji va amaliy yaratilishi bilan o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganish.

8.O‘quvchilarda badiiy kuzatuvchanlikni rivojlantirish maqsadida:

a) o'quvchilarni rassom nuqtai-nazari bilan tevarak- atrofni maxsus bir maqsadga qaratilgan g'oyaviy-badiiy kuzatishga o'rgatish;

b) hayotiy taassurotlarga ijodiy holda yondoshishga o'rgatish, xotirani boyitish va bu taassurotlarni xaqqoniy, obrazli holda ijodda tasvirlash;

v) o'quvchilarni badiiy kuzatish asosida qoralama, etyud, homaki tasvirlar chizish, naturadan har xil mashq va izlanishlar olib borish, naturadan obrazlilik holatlarini topish, kompozitsion ishlar bajarish.

9. Mazmunida obrazli xulosa bo'lgan kompozitsiya yaratishga o'rgatish.

10. Kompozitsion mahoratni egallash, ana shu bilim va malakalarni o'quv va mustaqil ishlarida o'rinli ishlata olish.

“Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlashning tasviriy san'at darsida amaliy-auditoriyaviy ishlari quyidagi tartibda olib boriladi:

a) kirish suhbat va topshiriqlar olish;

b) amaliy mashq bajarish;

v) bajarilgan ish muhokamasi, uni mustahkamlash va xulosa chiqarish.

Mashg'ulot davomida o'quvchilar kompozitsiya bo'yicha mustaqil uy vazifalari ham bajarib boradilar. Uy vazifalari bajarishning turli ko'rinishlarini tavsiya qilish mumkin, masalan ulardan:

a) kompozitsiya eskizi bo'yicha ishlash;

b) amaliy topshiriq mavzusiga bog'liq bo'lgan holda tevarak-atrofni, hayotni kuzatish;

v) mavzu bo'yicha etyud, qoralama va homaki rasmlar bajarish;

g) kompozitsion fikrlashni o'stirish mashqlarini (ranglar koloritini his qilish, kompozitsion yaxlitlikni topish) bajarish;

d) kompozitsion vazifalarga oid yangi materiallar bilan tanishib borish;

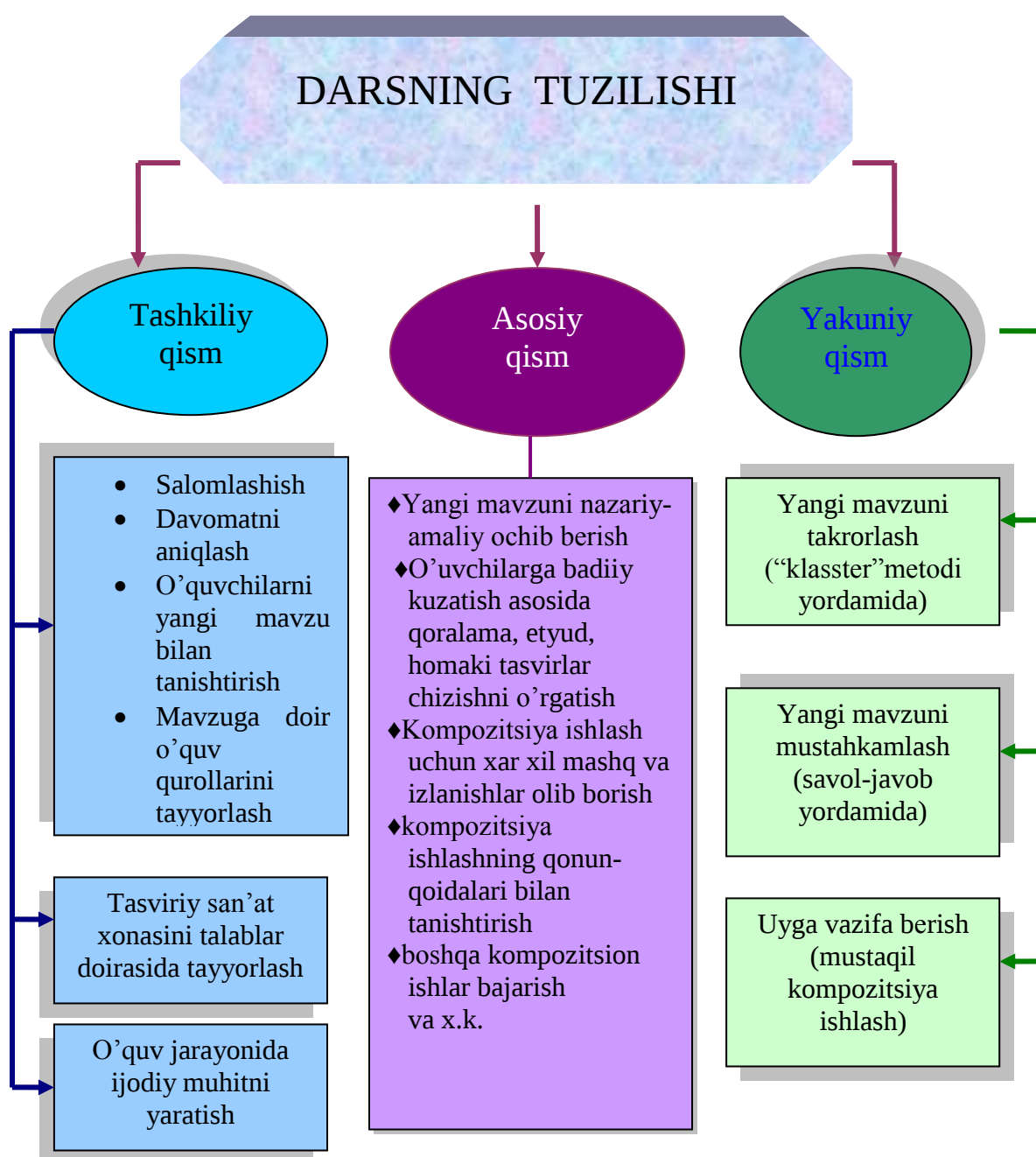
e) adabiyot va muzey materiallari asosida maishiy hayot va davr qahramoni xarakterini o'rganish kabilar bo'lishi mumkin.

Quyida tasviriy san'at darslarida "Yozgi etyud" mavzusida kompozitsiya ishlash o'quv mashg'ulotining taxminiy dars ishlanmasi va o'quv jarayonini samarali tashkil qilishning texnologik xaritasi berilgan. (1-2 ilovalar)

ilova

DARS ISHLANMASI

MAVZU: "Yozgi etyud" mavzusida kompozitsiya ishlash

MAVZU: “YOZGI ETYUD ” MAVZUSIDA KOMPOZITSIYA ISHLASH

Ta’lim berish texnologiyasining modeli

Mashg‘ulot vaqti 45 min.	<i>O‘quvchilar soni: 20</i>
Mashg‘ulot shakli	Mavzu bo‘yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash yuzasidan amaliy mashg‘ulot
Amaliy mashg‘ulot rejasi	1. “Yozgi etyud ” mavzusida kompozitsiya ishlash haqida umumiy tushuncha. 2. Kompozitsiya ishlashning tasviriy san’atdagi o‘rni va ahamiyati. 3. Manzara janrida kompozitsiya ishlagan buyuk rassomlar ijodi bilan tanishish. 4. “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlashning qonun-qoidalarini o‘rganish. 5. Amaliy mashg‘ulotda “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlash.
O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: mavzu bo‘yicha umumiy tushuncha berish. “Amaliy mashg‘ulotda “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlash.” mavzusida kompozitsiya ishlashning qonun-qoidalarini bilan tanishish va mustaqil kompozitsiya ishlashga o‘rgatish.	
Pedagogik vazifalar: • “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlashning qonun-qoidalarini bilan tanishish; • Mustaqil kompozitsiya ishlashga o‘rgatish ko‘nikmasini hosil qilish • Kompozitsiya haqidagi bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.	O‘quv faoliyati natijalari: • “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlashning tasviriy san’atda tutgan o‘rni badiiy tahlilini tizimli tushuntirib beradilar; • Kompozitsiya va uning qonun-qoidalarini xaqida aytib beradilar. • “Yozgi etyud” mavzusida kompozitsiya ishlashni bosqichma-bosqich o‘rganadilar; Manzara janrida mustaqil kompozitsiya ishlashni o‘rganadilar.

nazariy-amaliy, ijodiy bilimlarni rivojlantirish.	
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Suhbat, ijodiy, "Klasster" metodi
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	Guruhlarda ishlash, yakka tartibli
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, proektor, flipchart, markerlar, moy bo'yoqlar, goznak qog'ozi, planshet, malbert, qora qalamlar, bo'yoq cho'tkalari va h.k
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Texnik ta'minlangan, tasviriy sa'at darslari uchun mo'ljallangan xonalar
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat: amaliy-ijodiy ishlar, eskizlar

**“Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiya
bo’yicha amaliy mashg’ulotning**

TEXNOLOGIK XARITASI

Faoliyat boskichlari	Faoliyatning mazmuni	
	<i>Ta’lim beruvchi</i>	<i>Ta’lim oluvchilar</i>
Tayyorlov bosqichi (3 daqiqa)	Mavzuni aniqlaydi, ta’limiy maqsadni belgilaydi va kutilayotgan natijalarni shakllantiradi. Belgilangan ta’limiy maqsadlarga mos o’quv bilish muammoli vazifalarni ishlab chiqadi. Samarali ichki guruhlar ishini ta’minlovchi guruhlar uchun yozma yo’riqnomalarni tayyorlaydi.	
1. Kirish bosqichi (5 daqiqa)	1.1.Mavzuning nomi, maksadi, o’qitish natijalarini, mavzuning rejasini eslatadi. 1.2.Guruhlar ishini baholash mezonlarini e’lon qiladi (1-ilova).	Tinglaydilar. Bajaradilar.
2. Asosiy bosqich (35 daqiqa)	2.1.Talabalarni faollashtirish maqsadida suhbat va “Klasster” metodi asosida savol-javob usulini qo’llaydi: 1.Kompozitsiyaga ta’rif bering. 2.Manzara janrida ishlangan kompozitsiyalarning tasviriy san’atda tutgan o’rni javoblarni umumlashtiradi. 2.2.Talabalar diqqatini jamlash maqsadida “Klasster” metodidan foydalanib, mavzuning nazariy asoslarini ochish. (2-ilova) Mavzudan o’zlashtirilgan bilimlar doskada chizilgan klasster aylanalari ichiga yozib boradi. Talabalar faoliyatini nazorat qiladi, yo’naltiradi, maslahat beradi. Baholash	Savolga javob beradilar. Yakka tartibda bajargan ishlarini guruhlarda muhokama qilib, yagona to’g’ri fikrni tanlaydilar Har bir o’quvchi tayyor ishlarni olib chiqib malbertlarga iladi va takdim qiladi. Kompozitsiyada ilgari surilgan g’oyalarni asoslaydi. Boshqa ishtirokchilar.

	mezonlarini eslatadi. 2.3.Bajargan ishlarini takdim kilishlarini soʻraydi. Takdimot jarayonida talabalar ijodiy ishlarini badiiy tahlil qiladi, faol oʻzlashtirganlarini ragʻbatlantiradi.	tomonidan berilgan savollarga javob beradi.
3. Yakuniy bosqich (2 daqiqa)	3.1.Mavzuni umumlashtiradi, xulosalar qiladi, yakun yasaydi. 3.2.Guruhlar ishini baholaydi, faol ishtirokchilarni alohida qayd qiladi va baholarni eʼlon qiladi. 3.3. Mustakil ishlashlari uchun tayyorgarlik koʻrib kelish vazifasini beradi (4,5-illovalar).	Eshitadi. Vazifani yozib oladilar.

2.2. “Yozgi etyud” mavzusini o‘qitishda “keys stadi” va “aqliy hujum” metodlaridan foydalanib o‘qitish uslubiyotini ishlab chiqish.

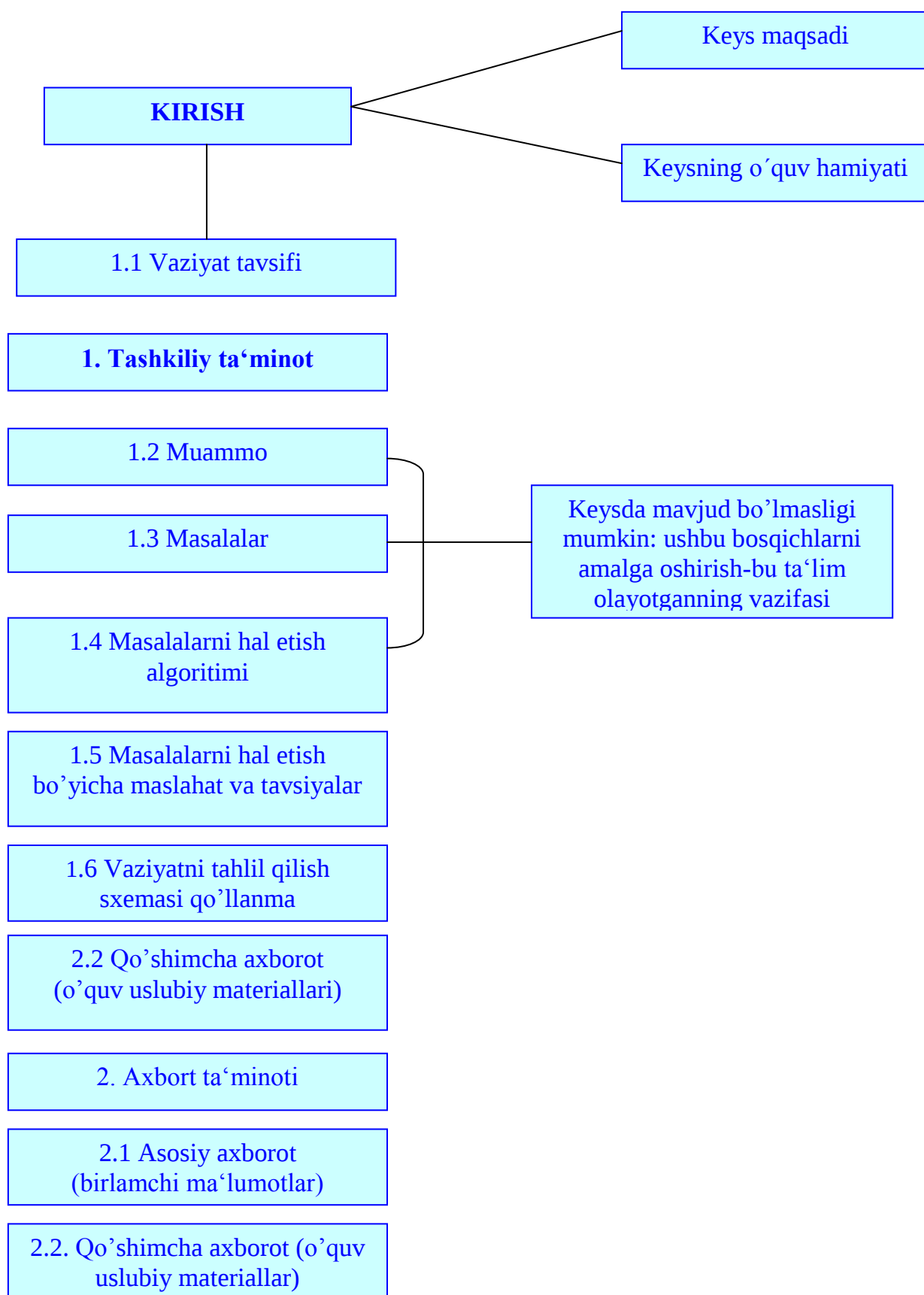
Amaliy vaziyatlarni hal etish uslublari va vositalari: keys-stadi o‘quv amaliy vaziyat: tushunchasi va maqsadi o‘quv vaziyat-keys-stadi (ingliz tilida sase-yig‘ma, aniq, amaliy holat, staid- o‘quv) –o‘quv uslubi bo‘lib, u tashkilot, shaxslar guruhi yoki alohida shaxslar hayotidan olingan real vaziyat yoki talabalarni muammoni aniqlash va uni maqsadga muvofiq yechish variantlarni qidirishga yo‘naltiruvchi, tashkiliy hayotga vujudga keladigan muammolarni aks ettiruvchi yasama (sun‘iy) vaziyatga asoslangan.

Keysda tavsiflangan aniq vaziyat o‘rganishni voqelikka bog‘lab qo‘yadi: sizga muammoni hal etish bo‘yicha vaziyatni tahlil qilish, taxminlarni shakllantirish, muammolarni aniqlash, qo‘shimcha ma‘lumotlarni yig‘ish, taxminlarni aniqlashtirish va aniq qadamlarni loyihalashtirish imkonini beradi.

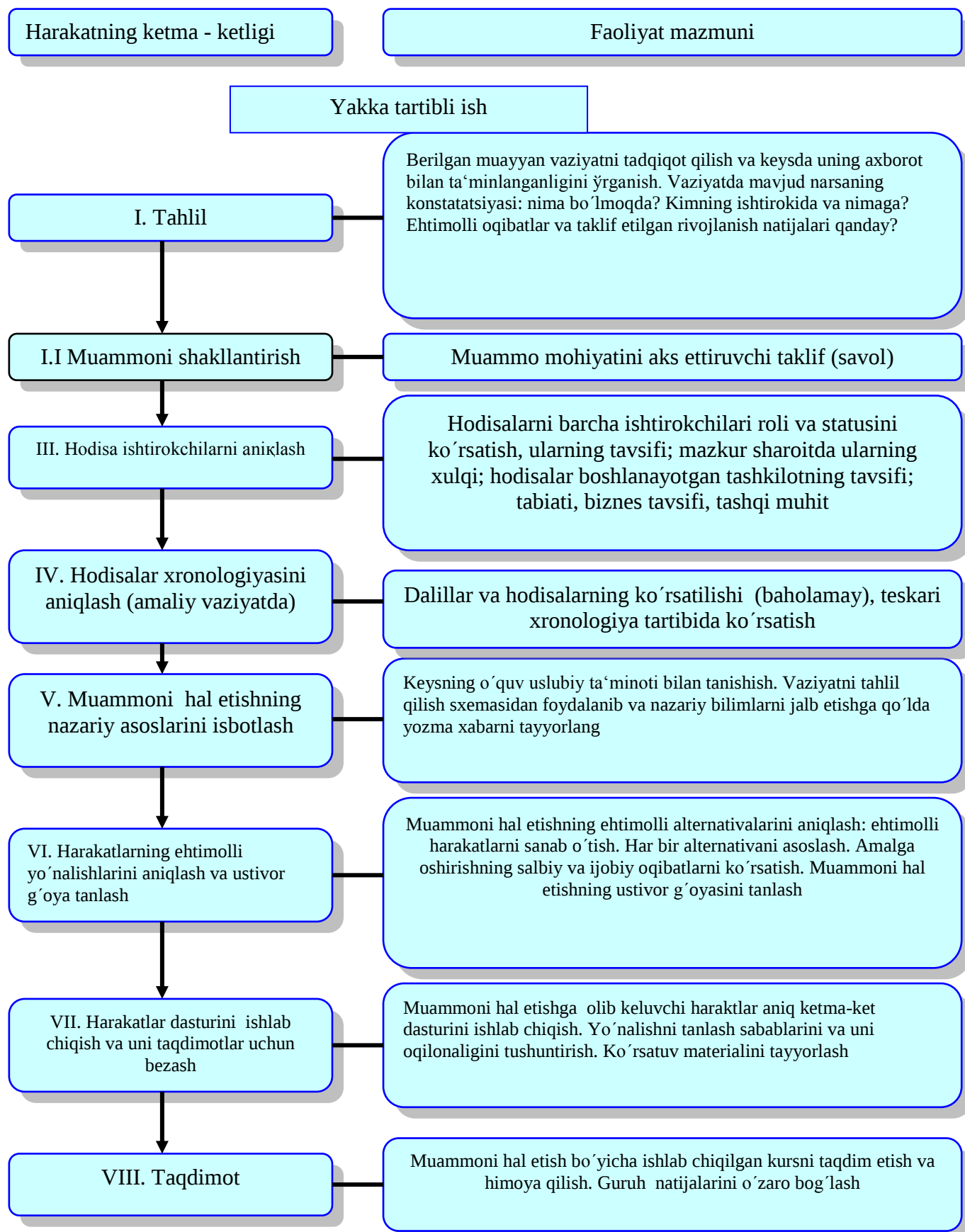
O‘quv uslubi sifatida qo‘yidagilarni ta‘minlaydi:

- O‘rganilgan o‘quv mavzu, kursi bo‘yicha (nazariy ta‘limdan so‘ng) bilimlarni mustahkamlashni;
- Muammolarni tahlil qilish va qarorlarni yakka tartibda va guruhli qabul qilish ko‘nikmalarni egallaydi;
- Ijodiy va o‘rganish qobiliyatlar, mantiqiy fikrlash, nutq va muhit sharoitlariga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirishni;
- Yangilikka, qarorlarni mustaqil qabul qilishga tayyorgarlik;
- Mas‘uldorlik, mustaqillik, kommunikativlik va empatiya, refleksiyaning shakllanishini; o‘quv ma‘lumotlarni o‘zlashtirish sifatini o‘z tekshirishini (o‘quv dasturi yakunida).

Keys tarkibiy to'zilmesi

Amaliy vaziyatni tahlil qilish va hal etishning yo'llanma ko'rsatuvchi chizmasi

Amaliy vaziyatni bosqichma – bosqich tahlil qilish va hal etish yo‘riqnomasi

Bosqichlar	Tavsiyalar
1. Keys va axborot ta‘minoti bilan tanishish	Avvalo keys bilan tanishishning; keysda mavjud vaziyat maqsadlari ,qoidalari va tahlilini baholash mezonlari, keys to‘g‘risida va undagi axborot haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘lish uchun uning mavjud axborot ta‘minoti bilan o‘qish paytida vaziyatni tahlil qilishga shoshilmang
2. Vaziyat bilan tanishish	Ma‘lumotlarni yana bir bor diqqat bilan o‘qib chiqing. Siz uchun muhim bo‘lgan satrlarni belgilang. Vaziyat tavsifida berilgan dalillarni sanab o‘ting va qaysisi ma‘lum va qaysisi aniqlashtirilishi lozimligini aniqlang .
3. Asosiy muammo va kichik muammolarni aniqlang	Vaziyatni tavsiflashga harakat qiling. Mohiyatini va ikki darajalilarini aniqlang. Asosiy muammo nimadan iborat? Taqdim etilgan vaziyatda yana qanday muammolarni ko‘rsatishingiz mumkin? Xulosalarni shakllantiring – asosiy muammo va unga bo‘ysinuvchi kichik muammolarni
4. Muammo tahlili	Ushbu muammoga aloqador barcha dalillarni belgilab qo‘ying (vaziyatdagi hammasi unga to‘g‘ridan –to‘g‘ri bog‘liq emas). Savolga javob bering: Uni mazkur sharoitda yechish mumkinmi? Muammo qay darajada hal etilishi mumkinligini aniqlang.
5. Ko‘rib chiqilayotgan vaziyatning kuchli va ojiz tomonlari tahlili	SWOT – tahlil o‘tkazing
6. Alternativ qarorlarini shakllantirish	Mazkur holatda qabul qilinishi mumkin bo‘lgan muammoning barcha yechimlarini yeching. Aniqlangan muammoni yechishda qanday ahloqiy xuquqiy va ma‘naviy qiyinchiliklar paydo bo‘ladi? Alternativlarni shakllantirish, tahlil qilish va tanlashda o‘tilgan o‘quv materiallarni iloji boricha keng qo‘llash zarur.
Taklif etilgan alternativlarni baholash va tahlil qilish va tanlash	Delfi yoki Pinbord yoki boshqa foydalaning
Amaliy vaziyatlarni ko‘rib chiqish yakunlarni bo‘yicha qarorlarni tayyorlash	Qaroringizni amalga oshirish bo‘yicha amaliy chora – tadbirlar ro‘yxatini ishlab chiqing. Diqqat: ko‘pgina oxirgi qarorlar ularni amalda qo‘llash mumkin emasligi uchun muvaffaqiyatsizdir

Taqdimotni tayyorlash	Ish natijalari yozma ravishda tahlil etilishi mumkin (Agar yechim shaxsiy bo'lsa) yoki og'izaki ravishda komanda nomidan bo'lsa (ishlashning guruhli shakli qo'llanilganda) (guruh ishtirokchilari o'rtasida vazifalarni taqsimlab, plakatlarni tayyorlash)
O'tkazilgan tahlillar natijalari taqdimoti	Taqdimot qoidalaridan foydalaning, uning "sirlarini" unutmang
O'qituvchi ishtirokida chiqishlarni muhokama qilish va o'tkazilgan tahlilga yakun yasash	

Keysda vaziyat tavsifi va axborot ta'minoti har xil hajmda bo'lishi mumkin (bir varaqdan bir necha yuz varaqqacha); tahlil uchun taklif etilayotgan vazifalar tavsifida detallashtirish darajasi ham turlicha bo'lishi mumkin; axborot ko'pligi darajasi ham o'zgarishi mumkin – tahlil aloqasi bo'lmagan ma'lumotlar ham bo'lishi mumkin.

Amaliy vaziyatni tahlil qilish qoidalari

- Taklif etilayotgan axborotlarni ko'rib chiqishda adashmang, ular orasidan eng zo'rini belgilang.
- Vaziyatni tor istiqbolda ko'rib chiqmang: muammo birdaniga kichiklashib yoki umuman g'oyib bo'lishi mumkin.
- Harakatlar rejasini vaziyatlar tahlili tugallangandan va muammo aniqlangandan so'ng shakllantiring.
- kichiklashib yoki umuman g'oyib bo'lishi mumkin.
- Harakatlar rejasini vaziyatlar tahlili tugallangandan va muammo aniqlangandan so'ng shakllantiring. Harakatlar rejasini vaziyatlar tahlili tugallangandan va muammo aniqlangandan so'ng shakllantiring.

“Aqliy hujum” metodining mazmun va mohiyati

Aqliy hujum metodidan ham leksiya, ham amaliy darslarda foydalanish qulay. Bu metod bir zumda auditoriyadagi barcha o‘quvchi-talabalarni qamrab olib ularni aktiv holatga keltiradi.

Yaxlit mavzu, uning bir qismi yoki tanlab olingan muammo yo‘zasidan o‘quvchi-talabalarga beriladigan savollar majmuasi o‘qituvchi tomonidan oldindan tayyorlangan bo‘lishi ishda yaxshi natija beradi.

Aqliy hujum metodi qo‘yilgan muammo yechimiga bog‘liq ravishda 5-10 daqiqa davom etishi mumkin. Bunda o‘quvchi-talabalarning berayotgan javoblariga na o‘qituvchining va na boshqalarning aralashuviga, har qanday fikr bildirishlariga yo‘l qo‘yilmaydi va natijalar baholanmaydi, ballar qo‘yilmaydi. Bu qoida ko‘pincha o‘qituvchi tomonidan avtomatik tarzda buziladi, ya‘ni talaba-o‘quvchi bildirgan noto‘g‘ri fikrga tezda o‘z munosabatini bildirib to‘g‘rilaydi. Bu vaziyat talaba-o‘quvchilarni fikrlashdan to‘xtatadi, darsda foydalanilayotgan aqliy hujum metodiga putur yetkazadi. Maqsad: noto‘g‘ri bo‘lsada o‘quvchi-talabaning o‘z fikrini bildirishiga erishishdan iborat. O‘qituvchi umumlashtirishdan so‘ng bildirilgan fikrlarning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligi har bir talabaga ma‘lum bo‘ladi.

Talabalarning fikr yuritishlari o‘qituvchi tomonidan to‘g‘ri yo‘lga solib turiladi va rag‘batlantirilib boriladi. Vaqti-vaqti bilan fikrlar umumlashtirib turiladi.

Muammoning yechimi bo‘yicha fikrlar shakllanib bo‘lgach u oxirgi marta umumlashtiriladi va aniq fikrga kelinadi. Shundan keyin talabalar o‘zlarining takliflarini o‘zlari solishtirib, to‘g‘ri va xato fikrlarini anglab yetishadilar va o‘zlarini o‘zlari baholaydilar. Ammo o‘qituvchining ularga baho yoki tanbeh berishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Egallangan bilimlarni yanada mustahkamlash va talabalarda mustaqil ishlash ko‘nikmasini shakllantirish maqsadida uyga vazifa berish va uy

vazifasini bajarishga tayyorlash bo'yicha o'qituvchi trenerning amalga oshirishi lozim bo'lgan jarayonlar

TARTIBI: Talabani egallagan bilimlarni yanada mustahkamlash va ularda mustaqil ishlash ko'nikmasini shakllantirish maqsadida uyga vazifa beriladi.

1. Uyga beriladigan vazifa aniq bo'lishi lozim. Bunda:

- savollar aniq;
- shu savollarga javoblarni qaerdan topish;
- adabiyotlar aniq ko'rsatilishi maqsadga muvofiq.

2. Bajarish shakli ham aniq bo'lishi taqozo etiladi:

- referat tayyorlash;
- konspekt qilish;
- masalani yechish;
- birorta tadbir ishlab chiqish;
- boshqaruv qarorlarini qabul qilish va h.k.

3. Oldindan talabalar nima uchun baho olishini bilishlari kerak. Shu tufayli ularning bajargan ishlari qanday baholanishini ham aytib o'tish maqsadga muvofiqdir.

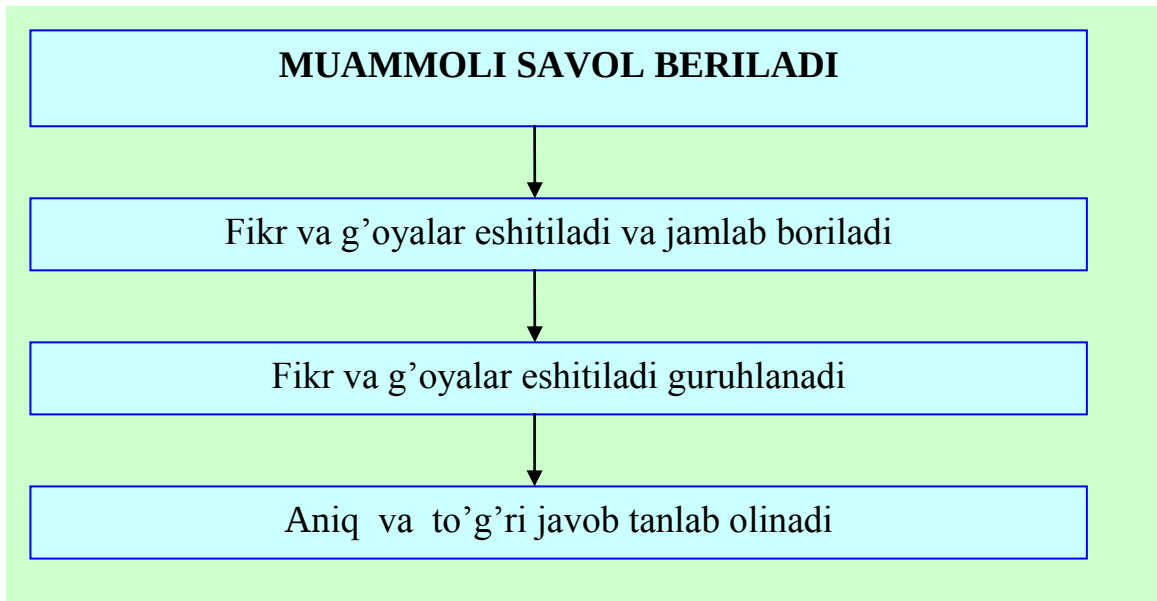
«Aqliy hujum» metodi biror muammo bo'yicha ta'lim oluvchilar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to'plab, ular orqali ma'lum bir yechimga kelinadigan metoddir. «Aqliy hujum» metodining yozma va og'zaki shakllari mavjud. Og'zaki shaklida ta'lim beruvchi tomonidan berilgan savolga ta'lim oluvchilarning har biri o'z fikrini og'zaki bildiradi. Ta'lim oluvchilar o'z javoblarini aniq va qisqa tarzda bayon etadilar. Yozma shaklida esa berilgan savolga ta'lim oluvchilar o'z javoblarini qog'oz kartochkalarga qisqa va barchaga ko'rinarli tarzda yozadilar. Javoblar doskada (magnitlar yordamida) «pinbord» doskasida (ignalar yordamida) mahkamlanadi. «Aqliy hujum» metodining yozma shaklida javoblarni ma'lum belgilar bo'yicha guruhlab chiqish imkoniyati mavjuddir. Ushbu metod to'g'ri va ijobiy qo'llanilganda shaxsni erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga o'rgatadi.

1. «Aqliy hujum» metodidan foydalanilganda ta'lim oluvchilarning barchasini jalb etish imkoniyati bo'ladi. Shu jumladan, ta'lim oluvchilarda muloqot qilish va munozara olib borish madaniyati shakllanadi. Ta'lim oluvchilarda o'z fikrini faqat og'zaki emas, balki yozma ravishda bayon etish maxorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko'nikmasi rivojlanadi. Bildirilgan fikrlar baxolanmasligi ta'lim oluvchilarda turli g'oyalar shakllanishiga olib keladi. Bu metod ta'lim oluvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun xizmat qiladi. «Aqliy hujum» metodi ta'lim beruvchi tomonidan quyilgan maqsadga qarab amalga oshiriladi:
2. Ta'lim oluvchilarning boshlang'ich bilimlarini aniqlash maqsad qilib quyilganda, bu metod darsning mavzuga kirish qismida amalga oshiriladi.
3. Mavzuni takrorlash yoki bir mavzuni keyingi mavzu bilan boglash yangi mavzuga utish qismida amalga oshiriladi.
4. Utilgan mavzuni mustaxkamlash mavzudan sung, darsning mustaxkamlash qismida amalga oshiriladi.

«Aqliy hujum» metodini qullashdagi asosiy qoidalar:

1. Bildirilgan fikr-g'oyalar muhokama qilinmaydi va baholanmaydi.
2. Bildirilgan fikr qanday fikr-g'oyalar, ular xatto to'g'ri bo'lmasa ham inobatga olinadi.
3. Har bir ta'lim oluvchi qatnashishi shart.

«Aqliy hujum» metodining tuzilmasi

«Aqliy hujum» metodining bosqichlari:

1. Ta'lim oluvchilarda savol tashlanadi va ulardan ushbu savol bo'yicha o'z javoblari (fikr, goya va mulohaza) bildirishlari so'raladi.
2. Ta'lim oluvchilar savol bo'yicha o'z fikr mulohazalarini bildirishadi.
3. Ta'lim oluvchilarning fikr- g'oyalari (magnitofondan, videotasmadan rangli qog'ozlarda yoki doskada) to'planadi.
4. Fikr-g'oyalar ma'lum belgilar bo'yicha guruhlanadi.
5. Yo'qorida qo'yilgan savolga aniq va to'g'ri javob tanlab olinadi.

“Aqliy hujum” metodining afzalliklari

- natijalar baholanmasligi ta'lim oluvchilarda turli fikr-goyalarning tug'ilishiga olib keladi;
- ta'lim oluvchilarning barchasi ishtirok etadi;
- fikr-g'oyalar vizuallashtirib boriladi;
- ta'lim oluvchilarning boshlang'ich bilimlarini baholash imkoniyati bo'ladi;
- ta'lim oluvchilarda mavzuga qiziqish uyg'onadi.

«Aqliy hujum» metodining kamchiliklari:

- ta'lim beruvchi tomonidan savolni to'g'ri qo'yishning qiyinligi;
- ta'lim beruvchidan yuqori eshitish qobiliyatining talab etilishi.

2.3. “Yozgi etyud” mavzusida rangtasvir kompozitsiyasini ishlash.

Rassom o‘z kompozitsiyasida qanday badiiy, ifodaviy, kompozitsion vositalar bilan yaratayotganiga alohida e‘tibor berish kerak. Aytish lozimki, ushbu asarda chiziqli perspektivadan foydalanish asosiy ahamiyatni kasb etadi. Chunki bu narsa kompozitsiyaning yaxshi chiqishiga yokiunda ko‘zni.

Ko‘rish usuli –asarni badiiy his qilish uchun katta ahamiyatga ega. Bu esa “tog‘ manzarasi” mavzusida ishlangan kompozitsiyani tahlil qilayotganda yanada yaqqolroq ko‘rinadi. Rangtasvirning vazifasi ikki o‘lchamli yassilikda uch o‘lchamli xaqqoniylikni (reallikni) yaratish o‘ta mushkul bo‘lib, u bir tomonlama matematik echimga ega emasdir. Chuqurlikka yunalgan chiziqlarlarning kesishuvini va ularning paralelligini birlashtirib bo‘lmaydi. Rassomning oldida turgan tanlov imkoniyati ushbu tanlovdan ancha kengdir. Rangtasvirda ko‘llanayotgan shartlilikning aniq (konkret) usullarini tanlash bu madaniyat uchun xos bo‘lgan dunyoni ko‘rish usullariga bog‘liq.

Kompozitsiyada to‘g‘ri perspektivadan foydalangan holda, yorug‘ havoyi muhitini yaratish, nur – soya o‘yinlari va hakoza asosida qurilgan kompozitsiyaning akademik usullaridan foydalanilgan. Kompozitsiyaning bir qismidagi omilardan biri ta’sir etish intensivligi, kompozitsiyaning qarama – qarshi tomonidagi boshqa omillarning faollashuvi evaziga mutanosiblashadi. Bunda ijodkor kompozitsion usul, kompozitsion printsip va kompozitsion vositalar deb nomlangan bir qator qoidalarga asoslanadi.

XULOSA

“Yozgi etyud” mavzusida ishlangan kompozitsiya misolida manzara janrida kompozitsiya ishlashni pedagogik zaruriyat sifatida o‘rganildi;

“Yozgi etyud ” mavzusida kompozitsiya ishlashda buyuk rassomlar ijodiy merosidan foydalanishga erishildi;

“Yozgi etyud ” mavzusida ishlangan kompozitsiya orqali o‘zbek millatiga xos milliy urf-odat va an’analarining tutgan o‘rnini va ahamiyatini ko‘rsatildi;

“Yozgi etyud ” mavzusida ishlangan kompozitsiyani dars jarayonlarida o‘rgatishda yangi pedagogik texnologiyaning samarali usullari va vositalaridan foydalanildi.

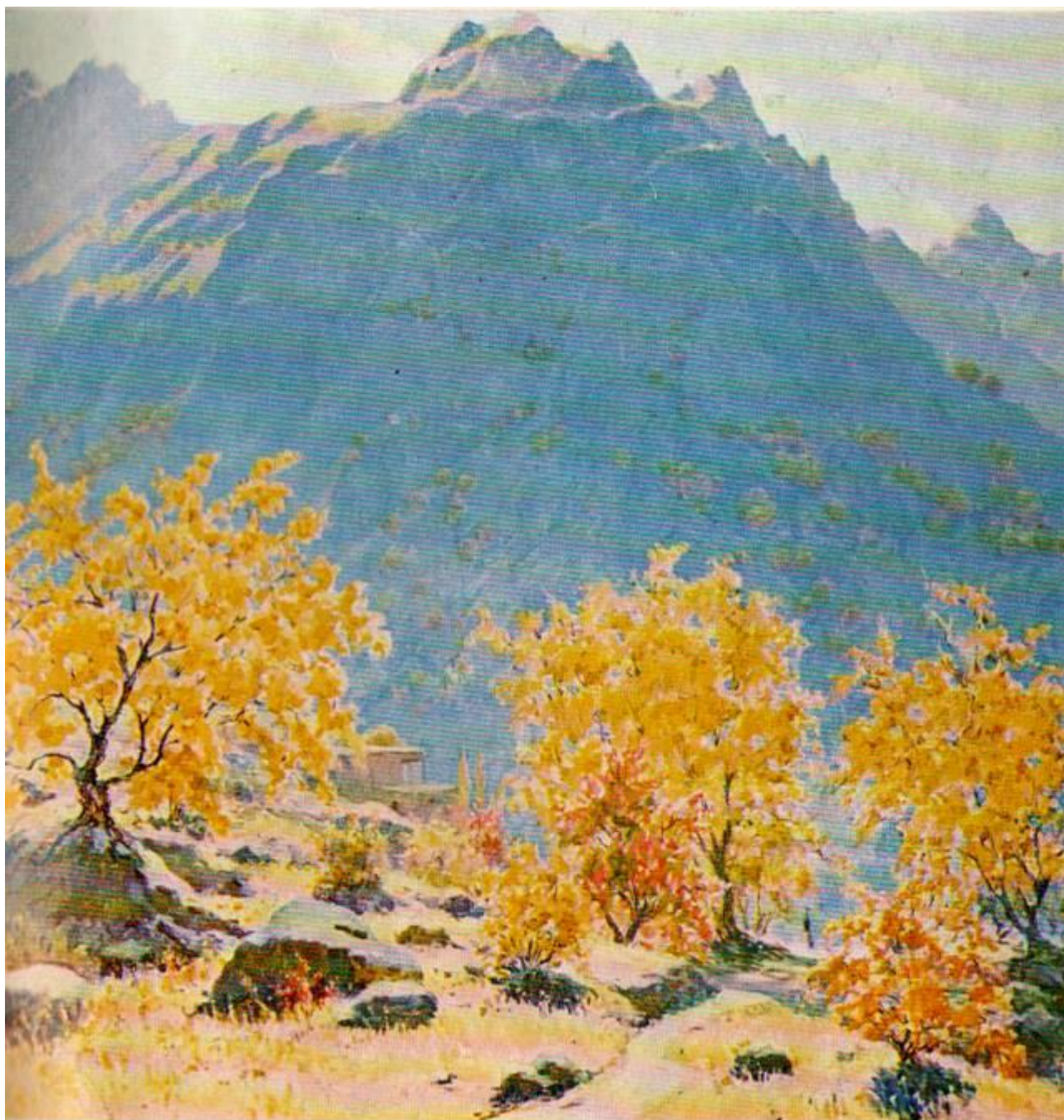
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I.A. O‘zbekiston milliy istiqlool, siyosat, mafkura. «O‘zbekiston» nashriyoti. T.,1993.
2. Karimov I.A. Milliy mafkura haqida.– T.,2000.
3. Karimov I.A. Ma’naviy yuksalish yo‘lida. – T.,1998.
4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi «O‘zbekiston» nashriyoti. T.,1991.
5. O‘zbekiston Respublikasining qonuni «Ta’lim to‘g‘risidagi», «Kadrlar tayyorlashning milliy dasturi to‘g‘risida» «O‘zbekiston» nashriyoti. T.,1998.
6. Atamuradov S., Xusanov S., Rametov J. Ma’naviyat asoslari.– T.,2000.
7. Erkaev A. Ma’naviyat – Millat nishoni. – T.,1997.
8. Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari.T.1998.
9. Abdurahmonov G.M. Rangtasvir va kompozitsiya.- Toshkent, 1995.
- 10.Boymetov B. “Qalamtasvir”. Darslik 1 - qism. Toshkent, 2006.
- 11.Boymetov B. “Qalamtasvir asoslari”. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 1999.
- 12.Tolipov N., Abdirasilov S., Oripova N. Rangtasvir (1-qism). T., 2002.
- 13.Tolipov N., Abdirasilov S., Oripova N. Rangtasvir (2-qism). T., 2003.
- 14.Abdirasilov S.,Tolipov N. “Rangtasvir” Toshkent , 2005.
- 15.Tolipov N., Abdirasilov S., Oripova N. Rangtasvir. T., 2006.

Elektron ta’lim resurslari:

1. [www. tdpu. Uz](http://www.tdpu.Uz)
2. www. pedagog. Uz
3. www. Ziyonet. Uz
4. www. edu. Uz
5. www. nbgf. intal. uz.

ILLYUSTRATSIYALAR

N.Karaxan "Oltin kuz".

O' Tansiqboyev "Qayroqqum suv ombori"

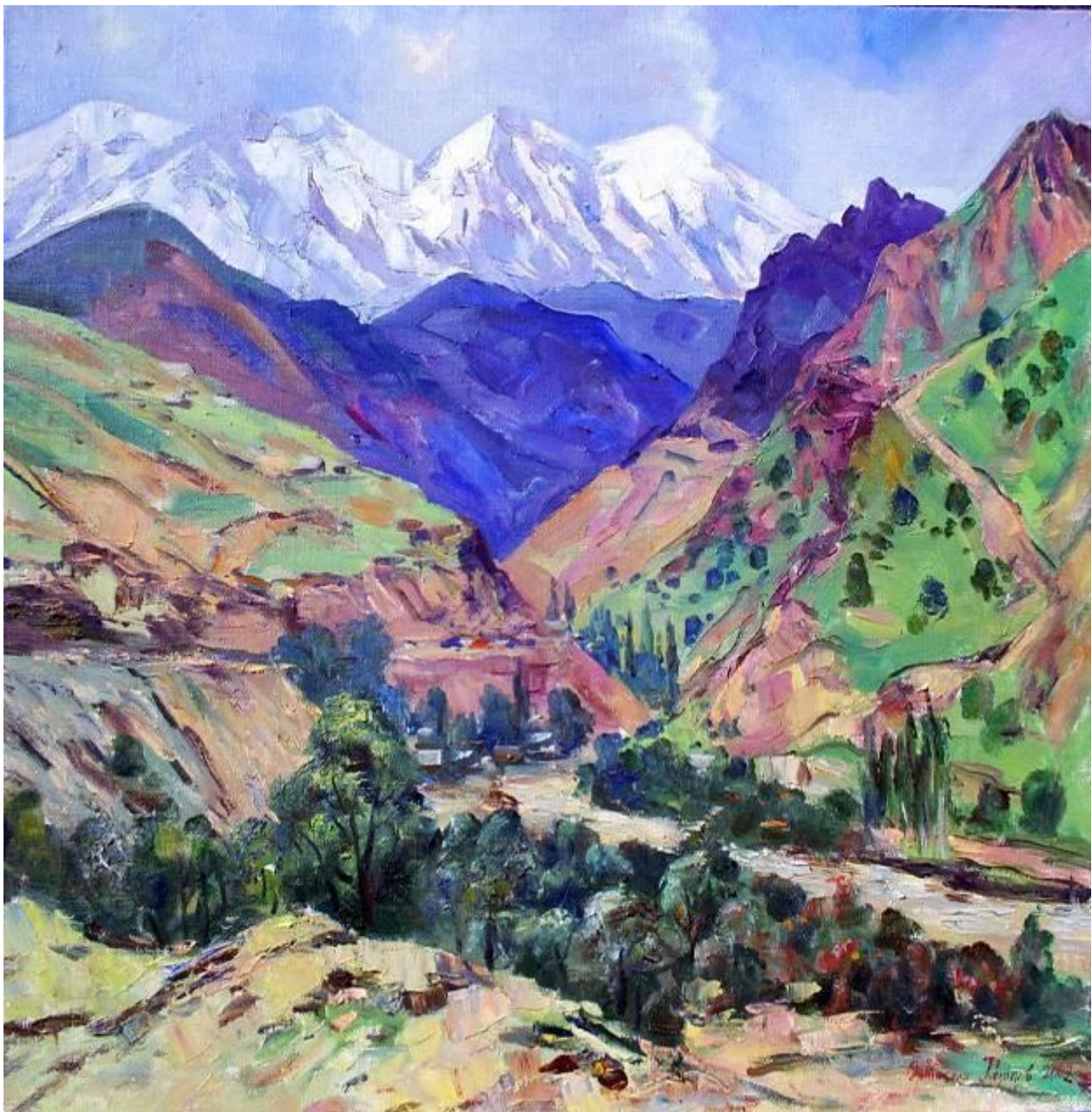
N. Karaxan "Arpa yechimi".

O'.Tansiqboyev "Tog' yo'li".

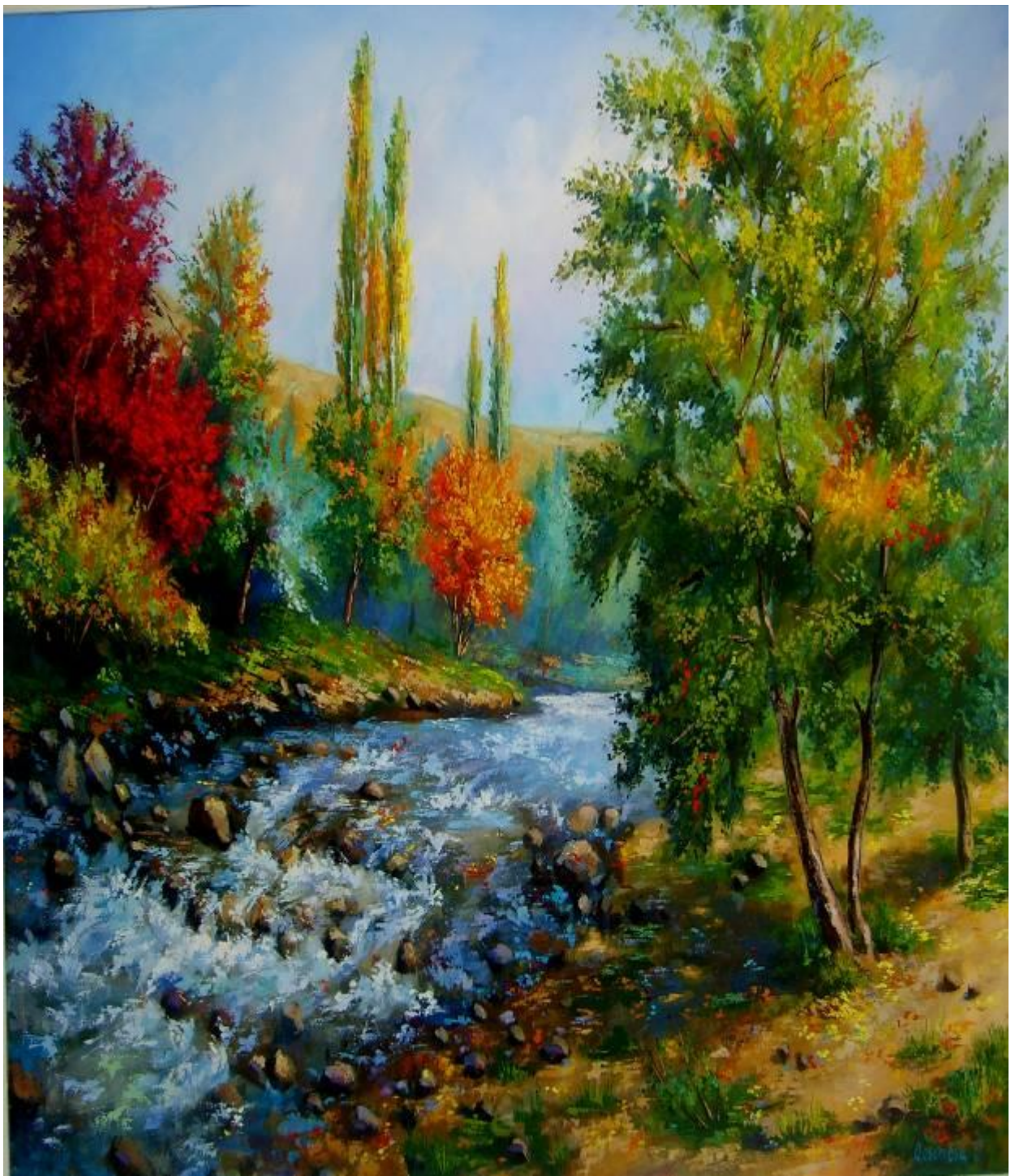
O'.Tansiqboyev "Jonajon o'lka".

O.Qozoqov “Tog‘ manzarasi”.

O. Qozoqov “Kuz manzarasi”.

S.Qosimova "Kuz".

S. Qosimova "Tog'da bahor".

A.K.Savrasov. Grachlar uchib keldi.

F.A.Vasilyev. Qishloq.

I.I. Levitan. Birinchi yashillik.

I.K.Ayvazovskiy. To'qqiznchi val.

I.k.Ayvazovskiy.